

CASE - Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych
Fundacja Naukowa

Rafał Antczak
Piotr Kozarzewski
Krzysztof Połomski

POLITYKA GOSPODARCZA BIAŁORUSI W LATACH 1992–1994

Warszawa, maj 1995

Opracowania publikowane w ramach serii "*Studia i Analizy*" mają charakter materiałów roboczych, przedstawiających wstępne rezultaty badań. Mogą one stanowić w przyszłości przedmiot dalszych publikacji. Prezentowane w nich stanowiska merytoryczne wyrażają osobiste poglądy Autorów i niekoniecznie są zbieżne z oficjalnym stanowiskiem CASE - Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych.

Publikację została opracowana w ramach projektu „*Reformy gospodarcze na terenie dawnego ZSRR*”, finansowanego przez **Komitet Badań Naukowych**

© CASE Fundacja Naukowa, Warszawa 1995

ISBN 83-86296-44-5

Wydawca:

CASE Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych
www.case.com.pl

I. Reformy gospodarcze Białorusi 1992 – 1994. Od rozpadu ZSRR do unii celnej z Rosją¹

1. Wstęp

Białoruś stanowi przykład kraju, w którym kolejne rządy wszelkimi sposobami starały się opóźnić rozpoczęcie procesu reform. Bardzo ostrożne podejście do reform gospodarczych nie przyczyniło się ani do osiągnięcia stabilnego poziomu cen, ani do utrzymania dotychczasowego poziomu rozwoju gospodarczego. Podejmowane próby liberalizacji gospodarki były albo krótkookresowe i bardzo płytkie, albo podlegały z czasem rozwodnieniu przez rosnący wpływ interwencjonizmu administracji państwowej. Dopiero katastrofalne wyniki gospodarcze 1994 r. oraz koniec możliwości dalszego czerpania środków z Rosji unaocznily białoruskim władzom konieczność rzeczywistych reform². Proces ten przebiega jednak powoli i bardzo opornie. Nawet pod koniec 1994 r. decyzją prezydenta Aleksandra Łukaszenki ponownie wprowadzono "ograniczenia swobody gospodarczej". Interwencjonistyczne tendencje rządu widoczne są w dekretach mających wpływ na działalność gospodarczą. W 1994 r. wydano m.in. dekrety:

- o obowiązkowej odsprzedaży bankowi centralnemu walut wymiennalnych zarobionych przez przedsiębiorstwa po sztucznie zawyżonym kursie,
- o okresowym zakazie eksportu produktów żywnościowych,
- o zakazie dla państwowych przedsiębiorstw sprzedaży produkcji firmom prywatnym,
- ograniczające używanie przez banki komercyjne gotówki na zakup środków walutowych od ludności,
- o ponownym wprowadzeniu kontroli cenowej 100 wybranych produktów żywnościowych i artykułów konsumpcyjnych,
- o prawie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych do konfiskaty dokumentów przedsiębiorstw dotyczących ich działalności.

Nostalgia za międzyrepublikańskimi stosunkami gospodarczymi z d. ZSRR widoczna była nawet w czasie kampanii prezydenckiej w Białorusi w trakcie, której i ekipa urzędującego premiera Wiaczesława Kiebicza, i obecnego prezydenta Aleksandra Łukaszenki opowiadały się za jak najściślejszą współpracą z Rosją³.

2. Ogólna charakterystyka

Białoruś (wcześniej Białoruska Socjalistyczna Republika Radziecka) zajmuje obszar o powierzchni 207,6 tys. km kwadratowych i graniczy z Polską, Łotwą, Litwą, Rosją i Ukrainą.

¹ Opracowali Rafał Antczak i Krzysztof Połomski.

² Nie bez znaczenia jest też obietnica finansowej pomocy ze strony państw zachodnich uwarunkowana jednak wypełnianiem zaleceń MFW.

³ Jest to zgodne z odczuciami społeczeństwa, którego większość (ponad 60% w połowie 1994 r.) opowiadała się za integracją z Rosją, co też i znalazło potwierdzenie w wynikach referendum przeprowadzanego równolegle z wyborami parlamentarnymi 14 maja 1995 r.

Kraj ten położony jest głównie na terenach nizinnych. Ilość mieszkańców wynosiła w 1991 r. 10260 tys. Skład etniczny ludności przedstawia się następująco: Białorusini 81%, Rosjanie 10,4%, Polacy 4,3%, Ukraińcy 2,1% oraz inne mniejszości narodowe. 65% ludności Białorusi żyje w miastach, z których do największych należą: Mińsk, Homel, Witebsk, Grodno, Bobrujsk, Brześć. Oprócz wykwalifikowanej siły roboczej, Białoruś posiada bogate złoża torfu, soli potasowych oraz niewielkie pokłady ropy naftowej. W 1994 r. produkt krajowy brutto Białorusi wyniósł 21981 mld rubli białoruskich, co po przeliczeniu na dolary według średniego kursu z czwartego kwartału 1994 r. (\$1=10600 brub) daje około 2,1 mld dolarów.

Kryzys ekonomiczny w Białorusi jest z pewnością obecnie największy wśród wszystkich europejskich krajów byłego ZSRR. Skumulowany od 1991 r. spadek realnego PKB wyniósł pod koniec III kwartału 1994 r. około 36%⁴. W ciągu pierwszych 9 miesięcy 1994 r. realny PKB spadł o 26% w porównaniu z analogicznym okresem 1993 r. (w 1993 r. odnotowano spadek w wysokości 9%). W tym samym okresie produkcja przemysłowa spadła o 22% (w 1993 r. spadek o 10%), a produkcja dóbr konsumpcyjnych o 17% w porównaniu z 1993 r. (w 1993 r. spadek wynosił 6%). W okresie 1991 – 1993 r. był to głównie rezultat rozpadu strefy rublowej oraz zrywania powiązań między białoruskimi i rosyjskimi przedsiębiorstwami (szok zarówno eksportowy, jak i importowy). Natomiast fatalne wyniki gospodarcze po dwóch kwartałach 1994 r. (największy spadek produkcji został odnotowany w pierwszej połowie 1994 r.) były już rezultatem odkładania radykalnych reform gospodarczych na rzecz gradualistycznej i interwencjonistycznej polityki rządu. W drugiej połowie roku nastąpiła niewielka poprawa, lecz mimo wszystko, sytuacja białoruskich przedsiębiorstw pozostaje wyjątkowo trudna. Paradoksalnie przyczynia się do tego polityka kolejnych rządów, które z jednej strony subsydują państwowych producentów, co zwiększa podaż pieniądza i inflację, a z drugiej nakładają ograniczenia (bezpośrednie i pośrednie) na wysokość zysków przedsiębiorstw pragnąc w ten sposób kontrolować poziom cen w gospodarce. W rezultacie, wysoka inflacja powoduje, że zyski nominalne przedsiębiorstw przewyższają zyski realne i przedsiębiorstwa ponoszą straty. Brak zysków nie pozwala na odtworzenie kapitału obrotowego w przedsiębiorstwach powodując presję na politykę kredytową rządu i banku centralnego, co znajduje wyraz w udzielaniu różnego rodzaju kredytów preferencyjnych, których cechą wspólną jest realnie ujemne oprocentowanie.

Spadek produkcji oraz realnych dochodów ludności, w połączeniu ze spadkiem importu produktów rolnych, spowodował w 1994 r. spadek wolumenu sprzedaży detalicznej o 17%⁵. Stopa bezrobocia pozostaje nadal niska i wynosiła pod koniec 1994 r. poniżej 2% ludności w wieku produkcyjnym (ukryte bezrobocie szacowane jest na około 15-20% zatrudnionych). Jeśli w 1995 r. nie nastąpi dalsze pogorszenie wyników produkcji, to nie będzie również miała miejsca jakaś zasadnicza zmiana w panującym w gospodarce spadkowym trendzie.

W 1994 r. Białoruś nie odnotowała znaczących postępów we wprowadzaniu reform. Główna uwaga władz zwrócona była w kierunku negocjacji z Rosją na temat utworzenia unii monetarnej między obu krajami oraz wyborów prezydenckich. Umowa dotycząca unii monetarnej pozostaje w sferze negocjacji, gdyż sprawą sporną okazała się być rola, jaką miałby w unii monetarnej pełnić Narodowy Bank Białorusi. Doprowadziło to w konsekwencji do ostatecznego zaakceptowania 18 maja 1994 r. białoruskiego rubla jako jedyne legalnego środka płatniczego w Białorusi⁶.

Brak reform odzwierciedla również bardzo niski poziom udziału sektora prywatnego w PKB. Udział ten wynosi zaledwie 3% i jest najmniejszy ze wszystkich krajów byłego państwa

---

⁴ Jakość danych statystycznych powoduje, że wszelkie wyliczenia zamieszczone w niniejszym opracowaniu należy traktować jako dane przybliżone. Natomiast wielkość spadków we wskaźnikach makroekonomicznych, podobnie jak w innych krajach postkomunistycznych, wydaje się nieco przesadzona.

⁵ Jest mało prawdopodobne, aby rekompensował to wzrost w sektorze prywatnym, który w porównaniu z np. Rosją, czy nawet Ukrainą jest w stadium powstawania (dotyczy to także "szarej strefy").

⁶ Z końcem 1994 r. zakazano posługiwania się w płatnościach na terenie kraju walutami obcymi, w tym i rosyjskim rublem, co oddala perspektywy reintegracji Białorusi z Rosją.

radzieckiego (patrz część o prywatyzacji). Ponadto, nie widać postępu w przechodzeniu przedsiębiorstw na własny rozrachunek, oraz gwarantowaniu przez państwo autonomii przedsiębiorstwom państwowym. Sektor przedsiębiorstw państwowych jest prawie całkowicie zależny od państwa, które cały czas polega raczej na administracyjnych metodach zarządzania niż jest skłonne pozwolić przedsiębiorstwom na dostosowania rynkowe. Subsydiowane kredyty dla "strategicznych" sektorów gospodarki stanowią nadal znaczącą część wydatków z budżetu (ponad 7% PKB w 1994 r.).

3. Sektor rolny

Władze białoruskie przywiązują wielką wagę do "reformy" sektora rolnego. Nadmierne kredyty i subsydia dla tego sektora były główną przyczyną procesów inflacyjnych od 1992 r. Ciągłe odkładana jest liberalizacja cen chleba oraz produktów mlecznych⁷, która powinna pozwolić na wypracowanie przynajmniej niektórym przedsiębiorstwom zysku i w ten sposób obniżyć presję na sektor bankowy i NBB do pokrywania (kredytowania) potrzeb sezonowych.

Władze zamierzają umożliwić transformację *kolchozów* w spółki akcyjne (proces ten już trwa jeśli chodzi o *sowchozy*). Proces demonopolizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw związanych z produkcją rolną powinien zostać wprowadzony w życie w 1995 r. Do końca 1994 r. miały też zostać ustalone warunki sprzedaży gruntów dla krajowych i zagranicznych inwestorów.

W 1992 r. było około 2 tys. prywatnych farmerów (około 900 w 1991 r.) uprawiających średnio 20 ha, a ich produkcja stanowiła mniej niż 1% całej produkcji rolnej. Jednakże jeśli dodamy do tego produkcję z prywatnych działek przyzagrodowych, ale przez pracowników *kolchozów*, to udział prywatnego sektora w produkcji rolnej wzrasta do 1/3. Dodatkowo, rozmiar działek oddawanych w prywatne użytkowanie pracownikom *kolchozów* został podniesiony z 0,5 ha do 1 ha. Spółdzielnie rolnicze (*kolchozy*) są jednak przeciw nowemu prawu o prywatnej własności gruntów, bojąc się, że doprowadzi to do cięcia w subsydiach rządowych.

4. Liberalizacja wewnętrzna

Zamówienia rządowe (*goszakazy*), czyli obowiązkowe dostawy wskazanym odbiorcom przez niektóre przedsiębiorstwa, reguluje "Ustawa o dostawach dla potrzeb państwa" oraz uchwała Rady Ministrów "O zakupach dla potrzeb państwa" i rozporządzenie "O kolejności dostaw dla potrzeb państwa w 1994 r." Zamówienia rządowe obejmują towary będące przedmiotem umów międzynarodowych, służące likwidacji skutków katastrofy czernobylskiej, dla potrzeb Ministerstwa Obrony i rezerw państwowych. W 1991 r. 64% całej produkcji pokrywały zamówienia rządowe. W 1993 r. zamówienia te obejmowały 40% produkcji przemysłowej, a w 1994 r. 19%. Liczba produktów objętych zamówieniami rządowymi została obniżona z kilku tysięcy w latach gospodarki centralnie planowanej do mniej niż 300 w 1992 r. i 30 w 1993 r. Jednak faktyczne rozmiary *goszakazów* nie są znane. Wielkość zamówień rządowych ustalana jest na podstawie formalnych umów pomiędzy ministerstwami-dostawcami produktów i usług a ministerstwami-odbiorcami. Przy czym, rząd nie gwarantuje już zakupu produkcji przez wydzielenie na ten cel specjalnych środków z budżetu państwa, co praktycznie jest rezygnacją z tej formy zamówień. Z drugiej strony rynek producentów przestał być deficytowy, co przy posiadaniu wystarczających środków, umożliwia swobodny wybór dostawców. Pomimo zmiany polityki rządu, przedsiębiorstwa nadal zainteresowane są produkowaniem na zamówienia rządowe. Jest to podyktowane chęcią utrzymania dotychczasowej produkcji w warunkach spadającego popytu, tak zagranicznego, jak i krajowego,

⁷ Z końcem 1994 r. prezydent ponownie przywrócił kontrolę nad cenami 100 podstawowych towarów konsumpcyjnych.

dostępu do kredytów preferencyjnych oraz większą pewnością płatności. W rezultacie ciągłego ingerowania rządu w decyzje produkcyjne przedsiębiorstw państwowych, zakres rozwoju sektora prywatnego został poważnie ograniczony. Przeszkody charakteru biurokratycznego, m.in. wymogi dotyczące uzyskania licencji, brak dostępu do kredytów (jak również efekt wypychania), zdominowany przez państwo system dystrybucji produktów oraz brak specjalnych ścieżek prywatyzacji małych przedsiębiorstw powodują znikomy rozwój prywatnego sektora. Ponadto, pod koniec 1994 r. parlament zaproponował wprowadzenie pewnych zmian w prawie podatkowym, m.in.: potrojenie 3% podatku od nieruchomości dla podmiotów niepaństwowych⁸, wprowadzenie podatku od transakcji finansowych, wprowadzenie podatku VAT od dóbr produkowanych przez prywatnych przedsiębiorców niezależnie od ich dochodów. Obecne przepisy nakładają na prywatnych przedsiębiorców podatki w wysokości; 20% VAT, 30% podatek dochodowy i 15% na zabezpieczenie społeczne, z tym, że przedsiębiorstwa zagraniczne mają trzyletnie wakacje podatkowe. Natomiast przedsiębiorstwa państwowe obejmowane są ulgami podatkowymi i uzyskują możliwość przesunięć spłat podatków w czasie, co przy wysokiej inflacji zmniejsza realną wartość obciążeń podatkowych.

5. Ceny

Rząd Białorusi przeprowadził zasadniczą reformę cen w 1992 r. wzorując się na pozostałych krajach d. ZSRR. Uwolnione zostały ceny hurtowe na większość towarów i usług, utrzymano natomiast limity nakładane na poziom zysku w przedsiębiorstwach uważanych za monopolistyczne i w handlu (maksymalne marże handlowe dozwolone dla przedsiębiorstw państwowych wynosiły 20%, a prywatnych 30%). W 1993 r. limity te dotyczyły około 1/3 cen produktów przemysłowych. Większość cen podlegających kontroli systematycznie podnoszono, ale ceny na towary konsumpcyjne zamrożono na początku 1992 r. Kolejne posunięcia "liberalizacyjne" rządu sprowadzały się do podnoszenia kontrolowanych cen wolniej od przyrostów inflacji. Powodowało to konieczność bezpośredniego subsydiowania cen na szczeblu centralnym i lokalnym oraz subsydiowania jednych konsumentów przez innych.

Najlepszym przykładem, do czego prowadzi taka polityka są działania Ministerstwa Rolnictwa, zgodne z wytycznymi rządu, które miały na celu utrzymanie poziomu podaży produktów rolnych. Przy rosnących kosztach środków produkcji powodowało to automatyczny wzrost subsydiów z budżetu dla sektora rolnego. Ceny towarów konsumpcyjnych i usług komunalnych w okresie 1992-1993 pokrywały od 5% do 20% kosztów, resztę stanowiły subsydia.

W 1994 r. państwo kontrolowało ceny chleba, mleka i produktów mlecznych. Średnio regulowane było 5-7% wszystkich cen detalicznych. W tym celu stosowano trzy metody:

- Ministerstwo Gospodarki ustalało ceny detaliczne na niektóre podstawowe towary (jak wyżej) oraz usługi komunalne;
- przedsiębiorstwa zajmujące pozycje monopolistyczne muszą uzyskać zgodę Departamentu Cen Ministerstwa Gospodarki na zgłoszone propozycje swoich cen;
- przedsiębiorstwa zajmujące pozycje monopolistyczną zawierają umowy z Urzędem Antymonopolowym o nie podwyższaniu cen w ciągu określonego okresu.

Ceny hurtowe na produkcję rolną formalnie zliberalizowano 27 grudnia 1991 r., ale Ministerstwo Rolnictwa nadal ustanawia minimalne ceny skupu, a produkcja rolna dotowana jest na kilka sposobów (za pomocą udzielania ujemnie oprocentowanych kredytów, sprzedaży środków produkcji po subsydiowanych cenach i dotacje do cen skupu).

---

⁸ Pomysł ten nie został zrealizowany, a w kwietniu 1995 r. podatek od nieruchomości został ujednoczony dla wszystkich podmiotów na poziomie 1%.

Od czasu objęcia stanowiska, prezydent Aleksander Łukaszenko przedsięwziął bardziej "radykalne" reformy niż można było oczekiwać po jego kampanii wyborczej. Okresowo jednak podejmuje próby łagodzenia swoich zbyt "radykalnych" decyzji, a nawet wycofuje się z podjętych już postanowień. Przykładem jest decyzja z grudnia 1994 r. o obniżeniu zliberalizowanych cen produktów żywnościowych, co spowodowało na początku 1995 r. masowe braki na rynku. W sierpniu 1994 r. ceny podstawowych artykułów konsumpcyjnych zostały znacznie podwyższone w celu eliminacji subsydiów. Dekret rządu z października sankcjonował liberalizację tych cen oraz w pełni zliberalizował ceny skupu żywności. Dekretami rządowymi z listopada zniesiono istniejące do tej pory limity na marże w handlu hurtowym i detalicznym. Lista 266 przedsiębiorstw monopolistycznych, których ceny podlegają kontroli ze strony państwa została zredukowana do 71 przedsiębiorstw w styczniu 1995 r., a do połowy roku ma być skasowana. Regulacjom ze strony państwa mają podlegać tylko naturalne monopole w sferze usług komunalnych. Subsydiowanie cen gazu i energii elektrycznej dla przemysłu i rolnictwa zostało zabronione w połowie 1994 r., a dla gospodarstw domowych ma to nastąpić do połowy 1995 r. Od października 1994 r. krajowe ceny na gaz i ropę naftową w pełni pokrywają koszty importu⁹.

6. Budżet i polityka fiskalna

Osiągnięcie 2% nadwyżki w budżecie centralnym w 1991 r. (Tabela 2) stanowiło apogeum możliwości polityki fiskalnej Białorusi. Chociaż od 1992 r. sytuacja zaczęła ulegać szybkiemu pogorszeniu, to deficyt budżetowy w latach 1992 – 1994 nie był wysoki, nawet w standardach krajów wysokorozwiniętych. Było to możliwe w wyniku redukcji wydatków państwa wraz ze spadkiem dochodów. Deficyt budżetowy nie stanowił zatem głównej przyczyny zjawisk inflacyjnych (w przeciwieństwie do innych krajów europejskiej części d. ZSRR).

6.1. Rok 1992

Głównymi źródłami dochodów były podatki (około 60% dochodów sektora publicznego, Tabela 2): wprowadzony w styczniu podatek VAT (w 1992 r. podstawowa stawka wynosiła 28%, na produkty rolne 14%), który zastąpił podatek obrotowy, podatek od dochodów osób prawnych (przewidzianych jest siedem różnych stawek¹⁰, w tym dla przedsiębiorstw produkcyjnych 30%, sektora finansowego 44%) i fizycznych (maksymalna stawka 60%) oraz nowo wprowadzone podatki, takie jak akcyzy i podatek dla osób poszkodowanych w katastrofie czernobylskiej (18% funduszu płac przedsiębiorstw).

Po stronie wydatków zmniejszono w budżecie środki zwłaszcza na inwestycje. Jednocześnie Białoruś, jako niepodległe państwo, musiała przejąć wydatki ponoszone z budżetu związkowego, szczególnie na obronę i usuwanie skutków katastrofy czernobylskiej. Słabe wyniki gospodarcze i większy niż oczekiwano wzrost cen w początkach 1992 r. spowodowały konieczność nowelizacji ustawy budżetowej w maju i październiku 1992 r. W nowej ustawie dokonano cięć w wydatkach na obronę, programy socjalne i inwestycje, wyłączając sektor rolniczy i zakłady zbrojeniowe w trakcie przeprowadzania procesu konwersji. Równocześnie zwiększono subsydia na rolnictwo i utrzymywanie zaniżonych cen żywności (8,7% PKB) oraz na płace w sektorze budżetowym. W nowelizacji z października pozwolono władzom lokalnym pobierać podatki z dochodów eksportowych lokalnych przedsiębiorstw z przeznaczeniem na sfinansowanie rosnących cen importowanych surowców energetycznych i zbóż.

⁹ Nie zmienia to faktu, że wiele przedsiębiorstw państwowych nie płaci za dostawy energii elektrycznej powiększając wzajemne zadłużenie sektora przedsiębiorstw lub płaci z dużym opóźnieniem.

¹⁰ Oprócz tego, istnieje rozbudowany system ulg w podatku dochodowym od osób fizycznych: od całkowitego zwolnienia (np. dla weteranów wojennych), 70% ulgę dla rodzin wielodzietnych, 50% ulgę dla rodzin żołnierzy poległych w II wojnie światowej i weteranów z Afganistanu, do 30% i 20% ulg rodzinnych.

Bilans budżetu centralnego wykazał w I kwartale 1992 r. nieprzewidywaną nadwyżkę, będącą rezultatem zmniejszenia wydatków i wzrostu dochodów podatkowych spowodowanych wysoką inflacją (Tabela 2). Twardsze ograniczenia budżetowe w stosunku do państwowych przedsiębiorstw oraz presja na wydatki z ich strony spowodowały wzrost wzajemnego zadłużenia przedsiębiorstw i niezapłaconych podatków, co przyczyniło się do powstania deficytu w wysokości 3% PKB w II kwartale. W czerwcu rząd i NBB udzieliły kredytu na spłatę zadłużenia przedsiębiorstw w pierwszej kolejności do budżetu państwa co spowodowało ponowny wzrost dochodów budżetowych, ale także kolejny impuls inflacyjny. W IV kwartale nastąpił drastyczny spadek dochodów budżetowych w rezultacie zmniejszenia dochodowości przedsiębiorstw i wzrostu kosztów importu energii (deficyt 4,5% PKB).

Podsumowując, dochody sektora publicznego w 1992 r. wyniosły 43% PKB (48% w 1991 r.). Głównym źródłem dochodów był VAT (12% PKB), podatek dochodowy i składki na fundusz ubezpieczeniowy (po 10%), podatki akcyzowe i od sprzedaży (5,4% PKB). Wydatki wyniosły 47% PKB (44% w 1991 r.). Presja na wydatki w 1992 r. była głównie wynikiem polityki udzielania subsydiów (11% PKB), z czego największe przypadały na sektor rolny w formie dodatkowych opłat dla producentów sprzedających państwowym jednostkom handlu hurtowego, subsydiowania cen na produkty spożywcze, paliwa dla maszyn rolniczych, odsetek od kredytów rolnych, a nawet prac poprawiających jakość gruntów. Nowo zakładane gospodarstwa rolne uzyskały także ulgi finansowe od państwa. Utrzymywanie tempa wzrostu cen administracyjnych na produkty spożywcze poniżej tempa wzrostu ogólnego poziomu cen powodowało coraz większy udział dotacji budżetowych w kosztach produkcji, a ceny podstawowych produktów spożywczych w Białorusi były znacznie niższe niż w sąsiednich krajach, co przyczyniło się do nielegalnego, przygranicznego eksportu żywności. W przeciwieństwie do polityki rolnej krajów Unii Europejskiej, gdzie subsydia na produkcję rolną podnoszą poziom cen krajowych powyżej poziomu cen światowych (transfer netto dochodów konsumentów do producentów), w Białorusi ceny produktów rolnych wraz z rządowymi dotacjami nie pokrywając kosztów produkcji powodują spadek globalnej produkcji rolnej. Takie zafałszowanie sygnałów rynkowych uniemożliwia przeprowadzenie restrukturyzacji sektora rolnego. Poza dotacjami do cen żywności, ludność Białorusi otrzymuje subsydia na usługi komunalne, które w 1992 r. wyniosły ponad 2% PKB.

Inną formą subsydiowania był sztucznie zawyżony kurs białoruskiego rubla używany przy scentralizowanym imporcie (zwłaszcza zbóż). Takie ukryte subsydiowanie wyniosło w 1992 r. około 3% PKB.

Bilans finansów publicznych wykazał w 1992 r. deficyt w wysokości 3,5% PKB, po osiągnięciu w 1991 r. nadwyżki podobnej wielkości. Białoruś w ciągu 1991 i 1992 r. przejęła część pasywów i aktywów d. ZSRR, a wraz z nową emisją kredytową NBB na pokrycie bieżącego deficytu, zadłużenie krajowe wzrosło, w początkach 1992 r., do 30% PKB. Przy braku automatycznych mechanizmów indeksacyjnych, realna wartość zadłużenia wynosiła tylko około 4% w końcu 1992 r. W III kwartale 1994 r. zadłużenie wewnętrzne wzrosło do ponad 30% PKB, a razem z zadłużeniem zagranicznym stanowiło 85% PKB.

6.2. Rok 1993

Wykonanie budżetu w 1993 r. nie różniło się zasadniczo od roku poprzedniego, nastąpiło za to pogłębienie tendencji negatywnych. Wzrósł udział subsydiów do ponad 14% PKB, z czego subsydia na sektor rolny i dotacje do cen żywności stanowiły prawie 86% (12% PKB). Przyczynił się do tego szok importowy w postaci dalszego wzrostu cen surowców energetycznych importowanych z Rosji, a sektory "strategiczne" dla gospodarki otrzymywały paliwo po znacznie zaniżonych cenach (35% cen światowych). Wzrost cen za energię dla sektora gospodarstw domowych był znacznie wolniejszy od wzrostu indeksu cen konsumpcyjnych (w pierwszej połowie 1993 r. ceny pokrywały tylko około 10% kosztów). Podobnie było z administracyjnymi podwyżkami cen na podstawowe towary żywnościowe. Istotnemu

zmniejszeniu uległy również wpływy podatkowe (Tabela 2) w rezultacie obniżenia podstawowej stawki podatku VAT z 28% do 25%, wprowadzenia 12% stawki dla sektora usług oraz wyłączenia produkcji rolnej sprzedawanej na terenie kraju z opodatkowania podatkiem VAT, chociaż poszerzono grupę towarów objętych podatkiem akcyzowym.

Wydatki sektora publicznego osiągnęły 52% PKB (wzrost o ponad 4% w porównaniu do roku poprzedniego), a dochody utrzymały się na podobnym co w 1991 r. poziomie ponad 43% PKB. Efektem takiej polityki budżetowej był ponad dwukrotny wzrost deficytu w bilansie finansów publicznych do ponad 8%. W lutym stworzono pozabudżetowy Fundusz Regulacji Cen, mający za cel sfinansowanie subsydiów do cen towarów konsumpcyjnych i usług komunalnych oraz dla rolnictwa. Dochody funduszu pochodziły z wprowadzonego 3% podatku obrotowego nałożonego na wszystkie towary, których ceny nie podlegały kontroli¹¹ oraz nowego 10% podatku od wpływów z eksportu w walutach wymiennalnych. Obniżono jednocześnie stawkę na obowiązkową odsprzedaż walut do 20%, jak też podniesiono kurs skupu dewiz (pozostawał on nadal poniżej kursu rynkowego).

6.3. Rok 1994

Sytuacja finansowa Białorusi w ciągu 1994 r. była bardzo niestabilna, osiągając stan krytyczny w połowie roku. Po lipcowych wyborach prezydenckich, rząd Wiaczesława Kiebicza pozostawił swoim następcom nieuchwalony budżet oraz dług około 1 mld USD (narastający od 1991 r.), z którego aż 490 mln było należne w stosunku do rosyjskiego, „prywatno-państwowego” monopolisty gazu — Gazpromu. W rezultacie pogorszenia się wyników gospodarczych we wszystkich sektorach gospodarki, w 1994 r. dalszemu spadkowi uległy wpływy podatkowe i dochody funduszy ubezpieczeniowych, jak też dochody całego sektora publicznego (Tabela 2). Po okresie wzrostu redystrybucyjnej roli państwa w latach 1991-1993, kiedy procentowy udział wydatków sektora publicznego do PKB wzrósł z 44% do 52%, w 1994 r. nastąpił spadek do 38% PKB. Główną przyczyną była częściowa rezygnacja rządu z polityki subsydiowania cen produkcji rolnej i liberalizacja cen, która powoli, ale jednak następuje oraz spadek dochodów. Zmiana stanowiska władz wystąpiła dopiero w drugiej połowie roku, ponieważ do sierpnia 1994 r. subsydia i kredyty netto dla sektora rolnego przyczyniały się do braku postępów w liberalizacji cen i zwiększały wydatki budżetowe. Wysoka inflacja (Tabela 3), za którą nie nadążała indeksacja spowodowała spadek udziału płac w wydatkach sektora publicznego, co w ogólnym bilansie dało pozytywny rezultat.

Polityka rządu i Narodowego Banku Białorusi nakierowana była w 1994 r. na zmniejszenie deficytu budżetowego i jego finansowania za pomocą kredytów banku centralnego (udział kredytu dla sektora publicznego w kredytach krajowych NBB zmalał z 45% w pierwszym kwartale do mniej niż 4% w czwartym). Jednak akumulacja zadłużenia za energię w pierwszej połowie roku świadczy o braku twardych ograniczeń budżetowych dla białoruskich przedsiębiorstw. W całym 1994 r. dochody sektora publicznego wyniosły 36,6% PKB, wydatki 38,1%, a bilans sektora publicznego wykazał deficyt 1,5% PKB.

7. Polityka monetarna

Polityka monetarna Białorusi podporządkowana jest makroekonomicznej polityce rządu. Pozycję Narodowego Banku Białorusi dodatkowo osłabiał obowiązek akceptacji jego polityki nie tylko przez rząd, ale także parlament, który jednocześnie mógł podejmować wiążące dla NBB decyzje o polityce monetarnej (dotyczy to zwłaszcza polityki kredytowej). Kolejnym ograniczeniem autonomii NBB było przeciągające się po rozpadzie ZSRR trwanie Białorusi w

¹¹ Stawka tego podatku obrotowego była podniesiona do 5% w 1993 r. Po nowelizacji w ustawodawstwie podatkowym, w początkach 1995 r., podatek zlikwidowano, ale stawkę tę dodano do stawek podatkowych na towary objęte akcyzą.

strefie rublowej, co wiązało się z wymiernymi korzyściami ekonomicznymi (o czym więcej w części o handlu zagranicznym), ale również i kosztami. Pragnienie pozostania w strefie rublowej przekreślało szansę na uniknięcie masowej inflacji nakręcanej przez działalność emisyjną d. republikańskich banków centralnych. Władze białoruskie, próbując temu przeciwdziałać, wprowadzały od początków 1992 r. kolejne bariery administracyjne, takie jak kontrola cen, subsydia na towary krajowe połączone z restrykcjami eksportowymi i racjonowaniem towarów konsumpcyjnych (w niektórych regionach Białorusi wprowadzono kartki). Działania te nie mogły oczywiście usunąć przyczyn wzrostu tempa inflacji ani "importowanej", ani krajowej.

Głównymi instrumentami polityki monetarnej są wielkość i cena kredytu NBB oraz wymagane rezerwy obowiązkowe banków komercyjnych. Instrumenty te służą realokacji środków finansowych według zaniżonych (zazwyczaj realnie ujemnych) stawek procentowych do sektorów o znaczeniu "strategicznym" dla gospodarki (rolnictwo, przemysł ciężki). W początkach 1993 r. wprowadzono dwa nowe instrumenty regulacji polityki monetarnej: aukcje środków kredytowych NBB oraz realnie dodatnie stawki procentowe od depozytów bankowych (Tabela 3).

Brak jednoznacznych i łatwo identyfikowalnych przyczyn utrzymywania się permanentnego stanu wysokiej inflacji w Białorusi po 1992 r. wskazuje na nakładanie się różnych przyczyn wzrostu indeksu cen. Oprócz tego, makroekonomiczne skutki decyzji politycznych, czy to o udzielaniu kredytów preferencyjnych, czy też o dokonywaniu clearingów wzajemnego zadłużenia przedsiębiorstw, były widoczne z różnym opóźnieniem czasowym.

7.1. Rok 1992

Politykę monetarną 1992 r. najlepiej charakteryzują trzy główne przesłanki: brak jakichkolwiek limitów dla poziomu inflacji, kreacji pieniądza gotówkowego i kredytowego oraz szczegółowe wyznaczenie poziomów stóp procentowych i wskaźników rezerw obowiązkowych. Niechęć do określenia limitu poziomu inflacji wynikała z niepewności co do tempa liberalizacji cen w Białorusi i na obszarze strefy rublowej. Plan Ekonomiczny na 1992 r. ustalał poziom produkcji, cen i płac, kapitału obrotowego i środków inwestycyjnych, a z tych założeń wynikał poziom kredytowania z budżetu centralnego. Podobnie jak w systemie centralnego planowania polityka monetarna odgrywała nadal bierną rolę.

W 1992 r. kredyty dla gospodarki, tj. głównie dla przedsiębiorstw, były siłą napędową ekspansji monetarnej w Białorusi. Gwałtowny wzrost inflacji w styczniu 1992 r. o 181%, a w całym pierwszym kwartale o ponad 500% (Tabela 4), w wyniku próby liberalizacji cen, miał korekcyjny charakter i zdjął z gospodarki część nawisu inflacyjnego. Od października rozpoczął się natomiast wzrost wskaźnika cen towarów i usług konsumpcyjnych spowodowany połączeniem realnie ujemnej stopy procentowej z miękkimi ograniczeniami budżetowymi, co stworzyło w początkach 1992 r. presję na szczeblu mikro do przekraczania założonych w Planie Ekonomicznym poziomów kredytowania. Rezultatem była eksplozja kredytów dla "strategicznym" sektorów, zwłaszcza w pierwszym i drugim kwartale, w którym przyrost kredytu dla gospodarki netto, w porównaniu do poprzednich okresów, wyniósł odpowiednio 127% i 154% (Tabela 3). Wzrost kredytu krajowego netto NBB był wyłącznie zasługą wzrostu kredytu dla sektora bankowego. Natomiast dynamika jego wzrostu w pierwszym i trzecim kwartale wydaje się świadczyć o sezonowym charakterze kredytowania (np. produkcji rolnej).

Twardsze ograniczenia budżetowe dla przedsiębiorstw zaczęły się już pojawiać w końcu 1991 r. wraz z zamrożeniem około 200 mln USD na rachunkach białoruskich przedsiębiorstw w Banku Handlu Zagranicznego (*Wnieszekonombank*) w Moskwie i trwały do maja 1992 r. Jednak przedsiębiorstwa państwowe, nie zważając na ograniczenia w dostępie do państwowych środków finansowych, kontynuowały działania jak w warunkach miękkich ograniczeń budżetowych, przenosząc wzrost cen na swoich klientów i gwałtownie zwiększając wzajemne zadłużenie

całego sektora przedsiębiorstw¹². W czerwcu 1992 r. NBB dokonał clearing'u wzajemnego zadłużenia przedsiębiorstw wstrzykując do gospodarki strumień kredytów. W sierpniu miała miejsce kolejna emisja kredytów dla przedsiębiorstw, spowodowana decyzją tak władz wykonawczych jak i ustawodawczych. W rezultacie, w trzecim kwartale, kredyt dla sektora bankowego przekroczył poziom kredytu krajowego NBB. Nie pozostało to bez wpływu na poziom inflacji, który po spadku w drugim i trzecim kwartale, w czwartym zaczął znowu rosnąć. Operacja, która w swoim założeniu miała być jednorazową, stała się precedensem dla nieefektywnych przedsiębiorstw.

Większość nowych kredytów¹³, które miały pomóc w odtworzeniu kapitału obrotowego i usunąć zaległości płatnicze pomiędzy przedsiębiorstwami, pochodziła z banku centralnego. Wobec realnie ujemnego oprocentowania tych kredytów (Tabela 3 i 4) konieczne było ich administracyjne rozdysponowywanie według instrukcji rządowych i parlamentarnych (precyzowały one nawet warunki kredytowania), które faworyzowały rolnictwo i duże przedsiębiorstwa państwowe kosztem małych i sektora prywatnego¹⁴.

Podstawowa stopa kredytu refinansowego była systematycznie podnoszona z 12% w lutym 1992 r. do 60% w marcu 1993 r. Pozostawała ona jednak poniżej stóp refinansowych innych banków centralnych ze strefy rublowej (np. stopa kredytu refinansowego CBFR wynosiła w tym czasie 100%) oraz stanowiła 1/3 stopy osiąganą na aukcjach kredytowych NBB. Ponadto kredyty NBB, udzielane według podstawowej stopy refinansowej, stanowiły w okresie 1992-1993 średnio tylko 1/4 całości kredytów NBB dla banków komercyjnych. Stosowane były dwie główne preferencyjne stawki kredytu refinansowego: dla dokapitalizowania przedsiębiorstw (45% całego kredytu refinansowego) — 14% rocznie, dla sektora rolnego i na clearing wzajemnego zadłużenia przedsiębiorstw — 20% rocznie (29% całości).

Dopiero w końcu 1992 r. kierownictwo NBB zlikwidowało autonomię dyrektorów oddziałów banku centralnego, którzy często prowadzili własną politykę kredytową. Banki komercyjne, finansowane kredytem NBB, nie mogły same udzielać pożyczek na rynku międzybankowym. Przepis ten miał zagwarantować zgodne z administracyjnym przeznaczeniem spożytkowanie subsydiowanych kredytów. Nie stosował się on do środków uzyskanych z aukcji kredytowych, które NBB rozpoczął w lutym 1993 r.

Postawa przedsiębiorstw, głównych udziałowców banków komercyjnych, zasługuje na uwagę, ponieważ była głównie nakierowana na uzyskiwanie nisko oprocentowanych kredytów. Banki pełniły więc jedynie rolę pośrednika w przekazywaniu środków finansowych z NBB do wybranych przedsiębiorstw. Koszty takiej polityki ponosiły przedsiębiorstwa mniejsze, ale wydajniejsze, tak państwowe jak i prywatne, które nie były w stanie wywrzeć odpowiedniego nacisku na władze ustawodawcze lub wykonawcze oraz ludność płacąca coraz wyższy podatek inflacyjny.

Wzrost kredytowania uwidacznia ekspansja agregatu M3, który wzrósł o 238% w ciągu 1992 r. Mnożnik wzrastał wraz z kredytową działalnością rządu i parlamentu osiągając najwyższą wartość w drugim kwartale (clearing wzajemnego zadłużenia w czerwcu) i poziom 3,63 w końcu roku. Wiązało się to ze wzrostem agregatu M3 i spadkiem (nominalnym i realnym) bazy monetarnej (przede wszystkim agregatu M0). Nie bez wpływu na wzrost agregatu M3 pozostaje fakt lokowania części środków dewizowych NBB, pochodzących z nadwyżki w

---

¹² Skrótowy charakter niniejszego opracowania wyklucza opis procesów narastania wzajemnego zadłużenia przedsiębiorstw, a następnie emisji kredytowych NBB w celu ich likwidacji. Niemniej cała ta procedura jest podobna do przedsięwzięć podejmowanych w innych krajach d. ZSRR i została już szczegółowo opisana [Rostowski, 1993].

¹³ Był to przeważnie kredyt refinansowy.

¹⁴ Władze Białorusi sprawują bezpośrednią kontrolę nad stopami procentowymi kredytu refinansowego NBB i Banku Oszczędnościowego (BO). Większość aktywów BO stanowi dług rządowy, co implikuje pozytywną relację pomiędzy stopami procentowymi od depozytów, a kosztami odsetek dla budżetu (stąd niechęć rządu do ich podwyższania). Poziom stóp procentowych banków komercyjnych nie podlega ograniczeniom, choć nakładane są niekiedy limity na rozpiętość pomiędzy stopami od depozytów i kredytów.

bilansie handlowym w 1992 r., w białoruskich bankach komercyjnych. Zwiększały się w ten sposób możliwości kredytowe banków komercyjnych. W ciągu 1992 r. kredyt dla gospodarki netto wzrósł o 638%, a kredyt krajowy netto NBB o 318%, przy inflacji (CPI) prawie 1920%. Kredyt dla rządu nie odgrywał w 1992 r. znaczącej roli w ekspansji monetarnej i był rekompensowany depozytami władz lokalnych i funduszy pozabudżetowych. Ekspansja pieniądza gotówkowego nastąpiła dopiero w drugiej połowie roku, ale już w okresie demonetyzacji¹⁵ gospodarki białoruskiej, która rozpoczęła się wraz z próbą liberalizacji cen w początkach 1992 r. Połączenie częściowej liberalizacja cen wraz ze wzrostem tempa inflacji powodowało stopniową redukcję realnego zasobu pieniądza w obiegu gospodarczym. Prędkość obiegu pieniądza wzrosła w pierwszym kwartale, wraz z gwałtowną demonetyzacją gospodarki, a następnie utrzymywała się na zbliżonym poziomie przez pozostałą część roku, co jest również specyficzne i wskazuje na brak w społeczeństwie białoruskim oczekiwań inflacyjnych, czyli zachowań typowych nawet w środowisku niehiperinflacyjnym.

Tabela A

Niektóre współczynniki monetarne na koniec kwartału w 1992 r.

	XII 1991	III 1992	VI 1992	IX 1992	XII 1992
M1/PKB	176,3	62,8	57,8	59,6	54,7
V3=PKB/M3	0,5	1,5	1,3	1,4	1,6
k=M3/MB	2,23	2,71	4,93	3,58	3,57

M1/PKB — współczynnik monetyzacji gospodarki w procentach

V3 — prędkość obiegu pieniądza mierzy ile razy w ciągu danego okresu (kwartału) każda jednostka agregatu pieniężnego (M3) krąży w gospodarce

k — mnożnik kreacji pieniądza

Kurs walutowy

W początkach 1992 r. dawny system płatniczy i handlowy zaczął być zastępowany wewnętrznymi regulacjami państw powstałych z rozpadu ZSRR¹⁶. Do końca stycznia 1992 r. funkcjonowały w Białorusi oficjalne wszechzwiązkowe kursy wymiany: kurs oficjalny do kalkulacji zagranicznego zadłużenia 0,6 rubla za 1 USD, kurs komercyjny 1,7 rubla stosowany przy transakcjach handlowych i kapitałowych, kurs "rynkowy" 134 ruble dla ruchu turystycznego (Tabela 3). W ciągu całego roku NBB utrzymał system różnorodnych kursów wymiany, dokonując w ten sposób nieformalnego opodatkowania eksportu (ale nie barteru) i subsydiując strategiczny import oraz wydatki rządu w walutach wymiennych¹⁷. Administracyjnie regulowany kurs walutowy dotyczył kursu dla strategicznego importu, kursu komercyjnego i kursu specjalnego. Zmiany w ciągu 1992 r. doprowadziły do zmniejszenia luki pomiędzy kursem rynkowym, a kursami administracyjnymi. Przedsiębiorstwa nieupoważnione do korzystania z

¹⁵ W końcu 1991 r. monetyzacja gospodarki białoruskiej, mierzona jako iloraz agregatu M1 do PKB, wyniosła niespotykany w krajach d. ZSRR poziom 176%!

¹⁶ Chociaż już w latach 1990-1991 pojawiły się pierwsze oznaki dezintegracji wspólnego obszaru walutowego (utrata przez Bank Państwowy ZSRR pełnej kontroli nad działalnością emisyjną republikańskich banków) to rozpad ZSRR i rozwiązanie Banku Państwowego ZSRR w początkach 1992 r. przyspieszyło cały proces — patrz Dąbrowski (1993).

¹⁷ Środki walutowe na subsydiowanie zawyżonych kursów pochodziły z obowiązkowej odsprzedaży części wpływów eksportowych przedsiębiorstw po podobnym kursie.

administracyjnie regulowanych kursów mogły korzystać z usług banków komercyjnych, gdzie kurs podlegał negocjacji i był kursem w pełni rynkowym¹⁸.

NBB wyliczał kurs "rynkowy" według średniej ważonej kursów banków komercyjnych z poprzedniego tygodnia. Kurs ten do końca trzeciego kwartału 1992 r. nie różnił się zasadniczo od kursu na Moskiewskiej Międzybankowej Giełdzie Walutowej. Później nastąpiła jego deprecjacja odzwierciedlająca praktyczne rozdzielenie rosyjskiego i białoruskiego rubla, które rozpoczęło się 25 maja 1992 r., gdy wobec braku w obiegu pieniężnym Białorusi banknotów rublowych, wprowadzono białoruskiego rubla, jako równoległą z rosyjskim rublem jednostkę pieniężną o stałym wobec niego kursie wymiany (1 brub = 10 rrub). Z dniem 10 listopada 1992 r. tylko białoruskie ruble zaczęto uważać za prawny środek płatniczy w państwowych sklepach. Zaczęto też rozróżniać rosyjskie i białoruskie ruble w systemie bankowym, a od marca 1993 r. NBB rozpoczął cotygodniowe aukcje walut d. ZSRR. Pod koniec 1992 r. kurs w Mińsku wynosił 550 brub, a w Moskwie 414 rrub za 1 USD.

7.2. Rok 1993

Rok ten był rokiem przyspieszenia inflacyjnego. Do połowy 1993 r. rząd i NBB kontynuowały dotychczasową politykę "pompowania" pieniędzy w gospodarce. Tempo wzrostu zasobu pieniądza kredytowego i gotówkowego w pierwszym i drugim kwartale było większe niż w drugiej połowie roku. Szczególnie silny wzrost pieniądza gotówkowego w drugim kwartale (Tabela 3) był rezultatem kredytów dla sektora publicznego. Miały one w założeniu odtworzyć utraconą siłę nabywczą płac i świadczeń socjalnych dla sektora państwowego. Jednocześnie w 1993 r. wydatki na subsydia stanowiły ponad 12% PKB, z czego większość przeznaczona była dla sektora rolnego i na utrzymywanie kontroli administracyjnej cen.

Tabela B

Niektóre współczynniki monetarne na koniec kwartałów w 1993 r.

	III 1993	VI 1993	IX 1993	XII 1993
M1/PKB	...	...	...	26,1
V3=PKB/M3	1,75	1,73	2,23	2,23
k=M3/MB	3,22	2,41	3,25	3,85

Średnia stawka kredytu na aukcjach NBB wynosiła w pierwszym kwartale 1993 r. 146% i była ujemna, co wskazywało na ciągle nieograniczony dostęp banków do tanich środków finansowych (od NBB, ale także od przedsiębiorstw, które, posiadając szeroki dostęp do subsydiów rządowych, nie musiały troszczyć się o dodatnie realne stopy procentowe). Bank centralny, oprócz sprzedaży swoich środków kredytowych na aukcjach, podniósł stopy procentowe, co zaowocowało w drugiej połowie roku pewnym spowolnieniem dynamiki wzrostu kredytów krajowych netto, jak też emisji pieniądza.

Spadek realnych oszczędności ludności w Banku Oszczędnościowym (BO) w latach 1992-1993 związany był z ujemnym oprocentowaniem depozytów, kiedy to w wyrażeniu realnym nastąpiła redukcja wartości wkładów o prawie 100%. Chociaż banki komercyjne oferują korzystniejsze lokaty, to rozwinięta sieć punktów obsługi klientów BO oraz państwowe gwarancje czynią BO monopolistą w tej dziedzinie. Poza tym banki komercyjne nie starają się nawet konkurować z BO o depozyty ludności, a jedną z przyczyn jest łatwy dostęp do innych źródeł kapitału. Pewną prawidłowością są znaczące wzrosty nieobowiązkowych depozytów banków komercyjnych w NBB po okresie ekspansji monetarnej. W trzecim kwartale 1992 r.,

¹⁸ Administracyjną ingerencją w ten wąski segment rynku było nałożenie obowiązku na licencjonowane banki komercyjne, które mają prawo swobodnego negocjowania kursów wymiany ze swoimi klientami, utrzymywania 10% różnicy pomiędzy kursem kupna i sprzedaży walut wymiennalnych.

kiedy zwiększyła się dynamika wzrostu agregatów M0 i M3, nieobowiązkowe depozyty w NBB wzrosły ponad trzykrotnie. To samo powtórzyło się w drugim kwartale 1993 r.

Po drugim kwartale w polityce monetarnej NBB nastąpiło pewne "uszywnienie". Zmniejszeniu uległy kredyty dla sektora publicznego i dla banków, ale ponad sześciokrotnie zwiększyły się kredyty dla przedsiębiorstw (Tabela 3). W trzecim kwartale, wzrost prędkości obiegu pieniądza spowodował spadek realnego zasobu pieniądza M0 i M3. Dodatkowa presja inflacyjna nastąpiła na jesieni (rozpoczęcie sezonu grzewczego), spowodowana wzrostem cen importowanych wyłącznie z Rosji surowców energetycznych. W 1993 r. koszty importu surowców wzrosły o ponad 40%, przy spadku wolumenu dostaw o 23%¹⁹. W rezultacie, w ostatnim kwartale 1993 r., miesięczne przyrosty inflacji przekroczyły poziom 40%. W całym roku poziom inflacji (CPI) wyniósł 2094%.

Kurs walutowy

W styczniu 1993 r. kurs specjalny został zastąpiony specjalnym kursem inwestycyjnym (stosowanym przy obowiązkowej odsprzedaży wpływów eksportowych przedsiębiorstw i przy rozliczaniu zagranicznych inwestycji bezpośrednich), a kurs komercyjny kursem zunifikowanym. Kurs inwestycyjny nadal podlegał administracyjnym zmianom i był niższy niż kurs NBB. Od tej pory oficjalnie obowiązywały dwa kursy wymiany walut obcych, kurs zunifikowany cotygodniowo ustalany przez NBB na podstawie średniej ważonej z transakcji banków komercyjnych i specjalny (zaprecjonowany) kurs inwestycyjny.

7.3. Rok 1994

Z początkiem 1994 r. nastąpiło ponowne poluzowanie polityki monetarnej, a część winy spoczywała na kampanii politycznej związanej z wyborami prezydenckimi (chęć przypodobania się potencjalnym wyborcom). W pierwszym kwartale nastąpił ponowny gwałtowny wzrost kredytu dla sektora publicznego (prawie 15-to krotny), którego wielkość bezwzględna, po raz pierwszy i jedyny od 1991 r., przerosła wielkość kredytu dla sektora bankowego (Tabela 3). Nie pozostało to bez wpływu na poziom wskaźnika cen towarów i usług konsumpcyjnych, którego przyrosty miesięczne wykazywały dużą zmienność w ciągu 1994 r. Inflacja (grudzień 1994 r. do grudnia 1993 r.) wyniosła 2053,4%.

Prezydent A. Łukaszenko w swoim oświadczeniu na sesji parlamentu w lipcu 1994 r. zobowiązał się utrzymać politykę "trudnego" pieniądza. W związku z tym, w październiku 1994 r. NBB ustanowił jedną stawkę kredytu refinansowego w wysokości 25% miesięcznie oraz wprowadził minimalną stopę procentową od jednomiesięcznych depozytów na poziomie 18%. Po podniesieniu w trzecim kwartale, od listopada stawka kredytu refinansowego jest co miesiąc uaktualniana mając za cel utrzymywanie realnie dodatniego oprocentowania. Kredyty bezpośrednie z banku centralnego będą ograniczane do sektora rolnego (mają być udzielane pod zastaw) i stopniowo redukowane w realnym rozmiarze, choć preferencyjne stawki procentowe, tak dla Banku Rolnego, jak i dla indywidualnych rolników pozostały niezmienione. Udział kredytów, rozprowadzanych w wyniku aukcji, które zostały wznowione w połowie roku, ma wzrosnąć z poniżej 20% w 1994 r. do 40% w 1995 r. Z drugiej jednak strony, kredyt NBB dla banków komercyjnych wzrósł prawie czterokrotnie w trzecim kwartale (i ponad 11-krotnie w całym roku), co odzwierciedla wzrost potrzeb sezonowych. Wzrost ten spowodował przyspieszenie inflacyjne w czwartym kwartale²⁰ (ponownie) i wywarł nacisk na kurs rubla białoruskiego, który pozostawał stabilny w ciągu lipca i większej części sierpnia, a spadł w

---

¹⁹ W 1993 r. wzrost ceny ropy naftowej (w dolarach USA) wyniósł 96%, gazu ziemnego 88%, a importowanej energii elektrycznej 392%, w porównaniu do 1992 r.

²⁰ W 1994 r. nastąpił ponowny wzrost cen (w dolarach USA) importowanych z Rosji surowców energetycznych, tym razem ropy naftowej o 32%, a gazu o 56%, co dało dodatkowy impuls inflacyjny pod koniec roku.

końcu sierpnia i na początku października (deprecjacja o prawie 100% w stosunku do dolara i 50% w stosunku do rosyjskiego rubla). W październiku i listopadzie, po ograniczeniu przez NBB udzielania nowych kredytów, tempo deprecjacji rubla spadło.

Tabela C

Niektóre współczynniki monetarne na koniec kwartałów w 1994 r.

	III 1994	VI 1994	IX 1994	XII 1994
M1/PKB	54,1	45,9	25,3	16,1
V3=PKB/M3	1,66	1,69	2,12	1,92
k=M3/MB	2,98	3,86	3,93	4,18

W 1994 r. w dalszym ciągu postępowała demonetyzacja gospodarki. Udział M1 w PKB osiągnął w czwartym kwartale poziom 16%. Wzrost prędkości obiegu pieniądza od początku trzeciego kwartału spowodował spadek realnej masy pieniądza M0 i M3. Od połowy roku NBB powrócił do udzielania kredytów bankom komercyjnym, ograniczając kredytowanie sektora publicznego i przedsiębiorstw. Możliwości kredytowe banków nie zostały wyczerpane, ponieważ nadal w szybszym tempie rosły depozyty banków komercyjnych w NBB, niż ich rezerwy obowiązkowe (Tabela 3). Poza tym wpływ na poziom kredytowania (i inflacji) miało dodatnie saldo bilansu handlowego z krajami Europy Zachodniej, które przekroczyło nawet poziom z 1992 r. (Tabela 5).

Kurs walutowy

W listopadzie 1994 r. ukazało się kilka wspólnych dekretów rządu i NBB mających na celu liberalizację rynku "miękkich" i "twardych" walut w Białorusi. Ze 100%²¹ do 50% zredukowano obowiązek odsprzedaży wpływów z eksportu w rosyjskich rublach i innych walutach państw d. ZSRR, a przedsiębiorstwa i osoby fizyczne mają obecnie prawo do otwierania rachunków bankowych w rublach rosyjskich. Wyeliminowano obowiązkową odsprzedaż dodatkowych 15% wpływów z eksportu w "twardych" walutach na rzecz rządowego Funduszu Walut Wymienialnych. Poza tym zniesiono limity nałożone na banki komercyjne przy sprzedaży na aukcjach walut wymienialnych oraz dopuszczono możliwość nabywania walut wymienialnych na rachunek samych banków. Powyższe kroki liberalizacyjne służyć mają unifikacji kursów walut wymienialnych (w transakcjach gotówkowych i bezgotówkowych) i zachęcać do repatriacji utrzymywanych za granicami Białorusi dochodów eksportowych.

8. Handel zagraniczny

Polityczny początek państwa białoruskiego nie oznaczał zerwania więzi gospodarczych pomiędzy dawnymi republikami ZSRR. Najpełniej uwidacznia to sytuacja w handlu zagranicznym (Tabela 5), zwłaszcza, że według danych porównawczych MFW, Białoruś była w 1988 r. republiką o najwyższym udziale handlu wewnątrzwiązkowego w PKB. W 1992 r. udział eksportu Białorusi do państw WNP (w tym także do Rosji) wynosił 70% całego eksportu, importu 78% całego importu (39% i 43% PKB), a w 1994 r. odpowiednio 61% i 80% (22% i 32% PKB). Oznacza to wzrost udziału importu (realnie niewielki spadek) i poważny spadek eksportu. W porównaniu z innymi krajami d. ZSRR, w których wraz z reformami rynkowymi następowała reorientacja handlu zagranicznego (dobrym przykładem są państwa nadbałtyckie), Białoruś powiększa swoje uzależnienie od dawnego rynku radzieckiego, zwłaszcza, że realny

²¹ Obowiązek odsprzedaży 100% wpływów z eksportu w walutach "miękkich" wprowadzono w marcu 1993 r.

spadek eksportu wynika bardziej z faktycznej niemożności wypełnienia zobowiązań handlowych względem państw d. ZSRR, niż z chęci rządzących polityków.

Tak jak w przypadku handlu w ramach d. ZSRR, tak i obecnie po uzyskaniu samodzielności politycznej, struktura towarowa eksportu państw WNP (i Białorusi) nie odzwierciedla ich przewagi komparatywnej, a jest wynikiem przedsięwzięć inwestycyjnych z minionej epoki planowania centralnego. W imporcie przeważają surowce (głównie energetyczne) i produkty spożywcze, a w eksporcie produkty w końcowej fazie przetworzenia lub wyroby gotowe (traktory, ciężarówki i samochody, maszyny rolnicze), części zamienne, produkty pochodzące z rafinacji ropy naftowej, chemikalia (głównie nawozy potasowe) oraz sprzęt militarny. Głównymi partnerami handlowymi Białorusi są jej najbliżsi sąsiedzi z WNP: Rosja, Ukraina i państwa nadbałtyckie. W związku z tym, załamywanie się handlu międzyzwiązkowego od 1992 r. wpłynęło negatywnie na obroty handlowe, pogorszyło bilans płatniczy w wyniku drastycznego wzrostu cen surowców energetycznych, spadku eksportu (Tabela 4) oraz krajowej produkcji.

Przejawem braku poważniejszych reform, także w sferze handlu zagranicznego, jest dominacja państwowych struktur w handlu z krajami d. ZSRR, system kwot i licencji eksportowych na towary i usługi oraz podatki eksportowe.

W połowie 1994 r. ograniczeniom eksportowym podlegało 186 pozycji²². Wysokość kwot ustalana jest przez Ministerstwo Gospodarki w porozumieniu z innymi ministerstwami, a licencje przyznaje Ministerstwo Współpracy Gospodarczej z Zagranicą na podstawie wniesionych opłat (co akurat jest najmniejszą barierą). Istnieje nadal system scentralizowanego eksportu i importu "strategicznych" dla funkcjonowania państwa towarów (zboża, olej i masło roślinne, cukier, odżywki dla niemowląt, lekarstwa i sprzęt medyczny, środków ochrony roślin). Upoważnione do takich operacji przedsiębiorstwa państwowe, wyznaczone postanowieniem Rady Ministrów, korzystają ze specjalnych kont Ministerstw: Produkcji Zbożowej, Produkcji Rolnej, Zasobów Naturalnych i Opieki Zdrowotnej w Białoruskim Banku Handlu Zagranicznego. Poza tym, białoruscy eksporterzy (za wyjątkiem firm zagranicznych i *joint ventures*) zobowiązani są do odprowadzenia 10% zysków netto w walutach wymiernych do budżetu państwa (oprócz obowiązkowej odsprzedaży części dochodów walutowych z eksportu).

8.1. Handel z państwami d. ZSRR

*Rosja*²³

Rosja pozostaje głównym partnerem handlowym Białorusi i jedynym dostawcą gazu i ropy naftowej. W 1992 r. eksport do Rosji wynosił 57% eksportu do państw d. ZSRR, a import 67%. W 1993 r. udział eksportu i importu z Rosji wzrósł do około 90%, przy czym nastąpił poważny wzrost udziału surowców energetycznych w imporcie (z 36% w 1992 r. do 92%! w III kwartale 1994 r. i 68% za cały 1994 r.). Stopień odchylenia cen transakcyjnych od cen światowych w handlu z Rosją był prawie taki sam dla eksportu i importu (odpowiednio 12% i 11%²⁴), co oznacza, że *terms of trade* pomiędzy Rosją i Białorusią były zbliżone do warunków handlu z np. krajami europejskimi. Deficyt handlowy wynikał głównie z niewywiązania się Białorusi z zawartych umów barterowych²⁵. Umowy te należałoby podzielić na obowiązkowe i indykatywne. Pierwsza grupa obejmowała międzyrządowe porozumienia barterowe na większość

---

²² W tym jeden rodzaj usług (turystyka międzynarodowa). W grudniu 1994 r. listę towarów, których eksport wymaga pozwolenia skrócono do 66 pozycji.

²³ Opis handlu zagranicznego Rosji m.in. z krajami d. ZSRR przedstawiony został w opracowaniu "Handel zagraniczny Rosji w 1993 r. i pierwszym kwartale 1994 r." [Antczak, 1994].

²⁴ Źródło: Lushin i Sarafanoff (1993 r.).

²⁵ Transfery netto Rosji do krajów WNP w 1992 r. wyniosły około 12 mld USD i nie były objęte jakimikolwiek umowami kredytowymi.

towarów, wliczając surowce energetyczne. Drugi rodzaj umów zakładał ustalanie szczegółowych warunków transakcji bezpośrednio między przedsiębiorstwami. W 1992 r. stopień wypełnienia umów międzyrządowych przez rząd Białorusi na eksport towarów do Rosji wyglądał następująco: 60% produktów mięsnych, 3% oleju napędowego i nawozów sztucznych, 8% opon do ciężarówek i 70% do samochodów. Główna część ukrytych subsydiów handlowych Rosji dotyczyła eksportu surowców energetycznych (ok. 77%), a ich odbiorcami była w największym stopniu Ukraina (56,4%) i Białoruś (20,5%). Rosyjskie "subsytia barterowe" w 1992 r. nie znalazły odzwierciedlenia w oficjalnych statystykach (Tabela 5). Polityka dystrybucji subsydiów z Rosji nie polegała wyłącznie na regulowaniu fizycznej wielkości dostaw surowców, ale także na różnicowaniu cen względem poszczególnych krajów. Białoruś otrzymywała ropę naftową i gaz po najniższych cenach (odpowiednio 8% i 5% ceny światowej), gdy np. Ukraina płaciła za ropę 11,9% ceny światowej, a Litwa za gaz 40%. Poczynając od 1992 r. następował spadek wartości eksportu o około 40% do końca 1994 r. oraz wielkości importu surowców energetycznych (ropy o 50%, a gazu o 14%). Pogarszanie się *terms of trade*, wiązało się z szybszym wzrostem cen na surowce energetyczne (ropy z 31,1 USD/t w 1992 r. do 80,7 USD/t w 1994 r., a gazu z 17,1 USD/1 tys. m. sześć. do 50 USD/1 tys. m. sześć.), niż na kluczowe towary eksportowe gospodarki białoruskiej, przy czym brak jest wiarygodnych danych na temat wzrostu ich cen. Na eksport ten składały się głównie dobra kapitałowe, produkty pochodzące z rafinacji importowanej ropy naftowej i towary konsumpcyjne, które w większości przypadków miałyby problemy ze zbytem poza Rosją.

W marcu 1994 r. rząd rosyjski zatwierdził szereg umów dwustronnych o współpracy handlowo-gospodarczej na 1994 r., m.in. z Białorusią, kontynuując stosowanie zasad obowiązujących w 1993 r., zgodnie z którymi dostawy wzajemne z tytułu zamówień rządowych w ramach WNP realizowane były na zasadach clearingowych lub transakcji związanej. O ile pozwoliło to rządowi rosyjskiemu na ograniczenie kredytowania na szczeblu centralnym, to przedsiębiorstwa białoruskie do wiosny 1993 r. korzystały z kredytów technicznych Centralnego Banku Rosji (CBFR)²⁶ i ze wzrostu zadłużenia w stosunku do przedsiębiorstw rosyjskich (głównie Gazpromu), który to proces przybrał niespotykane rozmiary w końcu 1994 r. (Tabela 5).

Handel w ramach WNP pozostaje pod kontrolą agend rządowych różnych szczebli, a wielkość obrotów uzależniona jest od zawartych umów międzyrządowych pomiędzy wszystkimi właściwie dawnymi republikami ZSRR, pośrednictwa ministerstw branżowych, czy też komitetów państwowych odpowiedzialnych za gospodarkę surowcami. Istnieje także niewielka ilość umów handlowych zawieranych na szczeblu przedsiębiorstw oraz na giełdach towarowych, na których miała być dokonywana redystrybucja zasobów materialnych pozostałych po zamówieniach rządowych. W praktyce, jednak, giełdy te handlują raczej towarami zagranicznymi, niż międzyzwiązkowymi z uwagi na wyższy poziom zysku.

Umowy międzyrządowe zawierają zwykle szczegółowe listy towarów, które strony zobowiązują się wzajemnie dostarczyć. W pewnych przypadkach gwarancje takie są często poparte zamówieniami rządowymi. Zachętą dla przedsiębiorstw produkujących na zamówienia rządowe jest priorytetowy dostęp do towarów importowanych i gwarancja płatności. Efektem takich zobowiązań było wprowadzenie licencjonowania i ograniczeń ilościowych (kwot), od lutego 1992 r., na eksport towarów o znaczeniu "strategicznym" dla białoruskiej gospodarki, a także towarów, których podaż na rynku wewnętrznym była niewystarczająca dla zrównoważenia globalnego popytu.

Towarami spoza list załączanych do porozumień międzyrządowych handlują ministerstwa branżowe, byłe ministerstwa, państwowe agencje i komitety przekształcone w organizacje handlu hurtowego, na przykład Bellegprom (d. Ministerstwo Przemysłu Lekkiego), czy Gaskomprom (d. Ministerstwo Przemysłu).

²⁶ Patrz punkt "Próby odbudowy strefy rublowej a unia celna".

Wymiana barterowa podlega również obowiązkowi licencjonowania. Licencji udziela Ministerstwo Współpracy Gospodarczej z Zagranicą według oficjalnych priorytetów. Pomimo podjętych zobowiązań, dane za 1992 r. wskazują na niepełne wywiązywanie się Białorusi z zawartych kontraktów — na około 50% towarów przemysłowych i znikomą część surowców (np. z Rosją). W 1994 r. sytuacja z wypełnieniem umów międzyrządowych wyglądała jeszcze gorzej. Dostawy metali żelaznych dla Ukrainy i Kazachstanu wyniosły tylko odpowiednio 5% i 7% obiecanej wielkości, ciężarówek dla powyższych krajów oraz Uzbekistanu odpowiednio 35%, 46% oraz 26%, a traktorów odpowiednio 35%, 9% i 5% wielkości zawartych kontraktów.

Wymóg odsprzedaży wpływów walutowych z eksportu dotyczy także handlu z Rosją. Od listopada 1992 r. obowiązywała zasada odsprzedaży 50% dochodów w rublach do Państwowego Funduszu Rosyjskich Rubli w NBB po kursie 1:1. W końcu marca 1993 r. wprowadzono nakaz odsprzedaży 100% dochodów w walutach rosyjskiej, ukraińskiej i państw nadbałtyckich po kursie ustalonym na cotygodniowych sesjach Giełdy Walutowej w Mińsku.

Udział białoruskiego importu z państw d. ZSRR wzrósł z 78% całości importu w 1992 r. do 80% w 1994 r. Zmalał za to eksport z 70% całości eksportu w 1992 r. do 61% w 1994 r. W 1992 r. zanotowany został deficyt (224 mln USD) w bilansie handlowym z państwami d. ZSRR — głównie z Rosją, który ulegał pogłębieniu w latach 1993-94 i osiągnął 893 mln USD w 1994 r. Oficjalne zadłużenie Białorusi wynosiło pod koniec 1994 r. ponad 1,6 mld USD, z czego około 405 mln USD przypadało na Rosję. Pomimo, że do końca 1994 r. rząd rosyjski przedłużył preferencje celne (zerowe stawki podatków eksportowych) na dostawy surowców energetycznych, rząd Białorusi nie był w stanie wywiązać się ze zobowiązania spłaty zadłużenia za dostawy rosyjskiego gazu do tego terminu.

Import towarów nie podlega restrykcyjnym ograniczeniom (stawki celne wynoszą od 1% do 30% wartości celnej towarów), chociaż w czerwcu 1994 r., decyzją rządu Białorusi, system importowych stawek celnych został zharmonizowany z ustawodawstwem rosyjskim (mając na uwadze perspektywę handlu w ramach związku celnego, a może nawet unii monetarnej). W rezultacie, w paru przypadkach, wprowadzono protekcyjnistyczne cła na towary zagraniczne nie produkowane w kraju²⁷. Podejmowane próby neutralizacji tej sytuacji przez wprowadzanie zwolnień celnych powodowały dodatkowe zakłócenia w funkcjonowaniu rynków. Poza tym, import z krajów d. ZSRR, a także handel przygraniczny z Polską posiada preferencje celne.

8.2. Handel z państwami spoza d. ZSRR

Białoruski eksport do państw spoza d. ZSRR wynosił w 1992 r. 30% całego eksportu, import 22% całego importu (16% i 12% PKB), a w 1994 r. odpowiednio 39% i 20% (18% i 38% PKB). W wyrażeniu realnym stanowi to niewielki spadek eksportu (wzrósł za to eksport do krajów zachodnich) i poważny spadek importu²⁸ (Tabela 4). Na eksport składały się głównie towary o niskim udziale wartości dodanej (stal, drewno, nawozy potasowe). Białoruś eksportowała także pojazdy mechaniczne różnych typów, sprzęt gospodarstwa domowego i elektroniczny, ale głównie do państw d. RWPG. Import miał często charakter krytyczny, a w jego skład wchodziły zboża, lekarstwa, dobra kapitałowe. W 1994 r. zaobserwowano jednak spadek importu produktów spożywczych, w tym zbóż o prawie 80%, cukru o 84%, oleju roślinnego o 96%, kawy o 72%, co jest częściowo związane ze spadkiem realnych dochodów ludności (średnia płaca w Białorusi jest najniższa spośród europejskich krajów d. ZSRR i stanowiła pod koniec 1994 r. równowartość około \$ 22-25). Tradycyjnie państwa członkowskie d. RWPG, a w przypadku Białorusi Polska, należały do najważniejszych partnerów handlowych. Po załamaniu systemu płatności w rublach transferowych w 1991 r., nastąpił gwałtowny spadek

---

²⁷ Protekcyjnistyczne cła obowiązują na alkohol i napoje alkoholowe, zegarki, sprzęt elektroniczny.

²⁸ Dane za import są z pewnością zaniżone z uwagi na udział nierejestrowanego handlu przygranicznego z np. Polską, gdzie bank centralny rejestruje napływ środków dewizowych z handlu także ze wschodnimi sąsiadami, w tym i z Białorusią.

rejestrowanych obrotów rekompensowany jednak rozkwitem wymiany barterowej i handlem "bagażnikowym".

Oficjalne dane wskazują, że handel z krajami Europy (w tym Europy Wschodniej) wynosi około 2/3 eksportu i importu z krajów spoza d. ZSRR. W obrotach z Europą w 1992 r., Białoruś osiągnęła nadwyżkę handlową, przy znacznym dodatnim saldzie w bilansie wymiany barterowej, która rekompensowała deficyt w handlu z Rosją. Udział barteru w obrotach handlu zagranicznego w latach 1992-1993 wynosił około 40%, co odzwierciedlało trudności w płatnościach, jak również korzyści podatkowe (wymiana barterowa podlega opłatom celnym i podatkowym, ale nie wymogowi odsprzedaży przychodów walutowych) oraz stanowi sposób na wypływ kapitału²⁹. W 1992 r. udział barteru w eksporcie do państw spoza d. ZSRR wyniósł około 54%, w imporcie około 48%, a dla porównania w handlu z krajami d. ZSRR udział barteru wynosił odpowiednio 37% i 33%. Różnica pomiędzy eksportem i importem w barterze w 1992 r. — 209 mln USD jest oficjalną informacją o wypływie kapitału (Tabela 5). W 1994 r. udział barteru zmalał do około 20% obrotów handlowych, przy czym nadwyżka w barterze wystąpiła w handlu z krajami d. ZSRR.

W kwietniu 1992 r., rząd Białorusi, mając na uwadze dochody budżetowe i ściślejszą kontrolę nad handlem wprowadził złożony system opodatkowania eksportu poza d. ZSRR, ze stawkami wynoszącymi od 2% do 30% wartości towarów. Władze terenowe także miały prawo nakładać lokalne opłaty³⁰. Poza tym istniał wymóg odsprzedaży średnio 43% wpływów z eksportu do banku centralnego. W wyniku powszechnego niewywiązywania się przedsiębiorstw z powyższego wymogu, na początku 1993 r. wprowadzono 10% podatek na wszystkie wpływy z eksportu w walutach wymienialnych, jak również na wymianę barterową. Podatek ten mógł być odejmowany od podstawy opodatkowania podatkiem od zysku. Wszystkie podmioty w handlu zagranicznym były ponadto zobowiązane do odsprzedaży 20% z pozostałych wpływów walutowych, co dawało razem obowiązek odsprzedaży 28% wpływów walutowych. Przedsiębiorstwa typu joint-ventures przy udziale zagranicznego partnera ponad 30% wkładu kapitałowego były zwolnione z obowiązku płacenia podatków eksportowych i odsprzedaży wpływów walutowych.

9. Bilans płatniczy

Pogarszanie bilansu handlowego wpłynęło na powstanie deficytu w bilansie płatniczym (181 mln USD w 1993 r. i około 348 mln USD w 1994 r.), który nie był rekompensowany napływem długookresowego kapitału. Wysokie ryzyko inwestycyjne i pogarszająca się sytuacja gospodarcza wpływa negatywnie na wielkość inwestycji zagranicznych, których poziom należy uznać za mniej niż symboliczny. Coraz wyższy deficyt nie był już nawet rekompensowany stosunkowo poważnym napływem kapitału krótkoterminowego, pochodzącego w latach 1993-94 głównie z zadłużania się przedsiębiorstw białoruskich u przedsiębiorstw rosyjskich. Zarejestrowany napływ kapitału średnio i długoterminowego stanowi w większości pomoc humanitarną dla ofiar katastrofy czernobylskiej.

---

²⁹ Osoby prawne lub fizyczne prowadzące oficjalną działalność w handlu zagranicznym, sporządzając kontrakty barterowe, zaniżają wartość swojego eksportu lub zawyżają wartość towarów z importu. Nadwyżka, która powstaje w obu przypadkach, zostaje poza granicami Białorusi. Odbywa się to za zgodą obydwu stron, ponieważ wymaga sporządzenia podwójnej umowy — przy rozliczaniu przed władzami krajowymi, białoruskie firmy muszą wykazać zgodność kontraktu z deklaracją celną. Firmy nie-białoruskie przedstawiają władzom swojego kraju drugi, "uczciwy" kontrakt, co umożliwi bankom centralnym, na podstawie analizy przepływu kapitału, oszacowanie "szarej strefy" w handlu zagranicznym.

³⁰ Jednym z celów założonych w budżecie na 1995 r. jest liberalizacja sfery handlu zagranicznego. Dlatego w br. mają zostać zniesione wszystkie podatki eksportowe, a lista towarów podlegających obowiązkowi licencjonowania oraz system kwot eksportowych ma zostać zredukowany do poziomu określonego przez zawarte już porozumienia międzynarodowe, głównie z Rosją. Do tego czasu nadal będą w użyciu kwoty eksportowe, licencje na ropę naftową i produkty ropopochodne, nawozy sztuczne, niektóre metale, tekstylia i drewno.

Perspektywy poprawy w bilansie płatniczym Białorusi, przy utrzymaniu obecnego wolumenu importu i wzroście poziomu cen na surowce energetyczne z Rosji (który pozostaje nadal poniżej poziomu cen światowych) w krótkim okresie czasu są złe. W horyzoncie średnio i długoterminowym konieczne będą oszczędności w zużyciu energii, co umożliwiłoby spadek importu surowców energetycznych oraz dalsza reorientacja handlu zagranicznego Białorusi (w 1994 r. nastąpił znaczny wzrost tempa eksportu do krajów innych niż d. ZSRR)³¹.

10. Próby odbudowy strefy rublowej³² a unia celna

Dezintegracja systemu płatniczego i handlowego pomiędzy państwami d. ZSRR przebiegała z pewnym opóźnieniem w stosunku do dezintegracji politycznej. I choć CBR (Centralny Bank Federacji Rosyjskiej) pozostał w 1992 r. monopolistą w dziedzinie emisji gotówkowej, to nowo powstałe banki centralne d. republik posiadały prawo samodzielnej emisji kredytowej. Ekspansywna polityka monetarna niektórych państw postradzieckich (bardziej ekspansywna niż w Rosji) oraz strukturalna nierównowaga jeszcze w międzyrepublikańskich obrotach handlowych na korzyść Rosji spowodowały w 1992 r. i pierwszej połowie 1993 r. dalsze kredytowanie przez Rosję deficytów handlowych niezależnych już państw, tym razem w postaci eksportu towarów i tolerowaniu zaległości płatniczych, a nie bezpośrednimi transferami kapitałowymi z budżetu ZSRR. Transfer rosyjskiego PKB stanowił dla niektórych d. republik poważną część ich PKB. W przypadku Białorusi transfery stanowiły 11,9% PKB w 1992 r. i 8,8% za siedem miesięcy 1993 r.³³ Decyzja rządu rosyjskiego z połowy 1993 r., wstrzymująca dalsze udzielanie kredytów technicznych państwom WNP i dokonująca konwersji niespłaconych kredytów z lat 1992-93 w oficjalne zadłużenie, oraz wymiana przez CBR banknotów rublowych położyła kres oficjalnym transferom rosyjskiego PKB, jak i zjawisku opłacania importu rosyjskich towarów w gotówce rublowej (wobec wyczerpania limitu kredytów technicznych).

Równoległe ze stopniową dezintegracją strefy rublowej miały miejsce zabiegi o jej utrzymanie, a następnie z początkiem 1993 r. o jej odtworzenie. Zwolennikami takiego procesu byli przywódcy państw-beneficjentów pomocy finansowej Rosji, co wobec jej rozmiarów nie powinno dziwić. Ze strony rosyjskiej zwolennicy Strefy Rublowej Nowego Typu (SRNT) znajdowali się wśród sił konserwatywnych, zainteresowanych wyłącznie politycznymi możliwościami reintegracji chociaż części dawnego imperium. Należy też podkreślić, że państwa WNP stanowią poważny rynek zbytu dla rosyjskich przedsiębiorstw, które mają kłopoty ze zbytem swojej produkcji nie tylko na rynkach państw rozwiniętych, ale także rozwijających się³⁴.

Białoruś, należąc do państw-beneficjentów handlu z Rosją, występowała na kolejnych szczytach państw WNP jako zwolennik "nowej" formy współpracy gospodarczej. Chronologicznie pierwszym dokumentem na drodze do reintegracji gospodarczej było "Porozumienie o jednolitym systemie pieniężnym i o uzgodnionej polityce pieniężno-kredytowej i walutowej państw, zachowujących rubel w charakterze prawnego środka płatniczego", podpisane 9 października 1992 r. w stolicy Kirgizstanu, Biszkeku, przez osiem państw WNP: Armenię, Białoruś, Kazachstan, Kirgizstan, Mołdowę, Rosję, Tadżykistan i Uzbekistan. Porozumienie to przewidywało m.in. utrzymanie rubla jako wspólnego prawnego środka płatniczego, choć jednocześnie dopuszczało dalsze istnienie surogatów pieniężnych, a także nie wykluczało możliwości wprowadzenia własnych walut w przyszłości. Nie zostały natomiast sprecyzowane mechanizmy decyzyjne, umożliwiające prowadzenie wspólnej, a zarazem

---

³¹ W marcu 1995 r. Rada Najwyższa Białorusi zniósła 25% podatek od wartości dodanej na towary eksportowane (w tym do krajów WNP), co będzie zapewne stanowiło dodatkowy impuls dla wzrostu eksportu.

³² Opis rozpadu i prób integracji strefy rublowej zawarty jest w opracowaniu Dąbrowski, Antczak (1994).

³³ Źródło: Iłarionow (1993).

³⁴ Wyjątek w obu przypadkach stanowią surowce, ponieważ nawet eksport rosyjskiego uzbrojenia spadł o 68%, do wysokości 2,8 mld USD w 1993 r., porównując okresy 1986-89 i 1990-93.

efektywnej polityki monetarnej i fiskalnej. W Biszkeku zdecydowano także o utworzeniu Banku Międzypaństwowego (BM), którego zadaniem byłaby realizacja wzajemnych rozliczeń między sygnatariuszami porozumienia. Kontrowersje wokół systemu decyzyjnego stały się przedmiotem trzymiesięcznych negocjacji ekspertów i polityków. Ostatecznie na kolejnym szczycie w WNP w Mińsku w styczniu 1993 r. zdecydowano o nadaniu BM charakteru instytucji organizującej wielostronny clearing w oparciu o rosyjski rubel. Co się tyczy mechanizmu decyzyjnego to Rosja otrzymała 1/2 miejsc w Zarządzie BM, ale większość decyzji wymagała 3/4 głosów. Kolejny dokument podpisany na następnym szczycie państw WNP w Moskwie w maju 1993 r. — traktat o unii gospodarczej — potwierdzał wcześniejsze uzgodnienia w sprawie BM, które pozostawały na razie tylko na papierze oraz dążenie do zachowania wspólnej waluty — rubla. Lipcowa wymiana banknotów rublowych w Rosji spowodowała w państwach, używających nadal oficjalnie starych banknotów, w tym Białorusi, masową ucieczkę od pieniądza. Przyspieszyło to zawarcie wstępnego porozumienia w sprawie SRNT, podpisanego 7 września 1993 r. przez Rosję, Kazachstan, Uzbekistan, Tadżykistan, Białoruś i Armenię. Zakładało one koordynację polityki monetarnej i fiskalnej z Rosją. Wskaźnikami podlegającymi ustaleniom miały być: podaż pieniądza, skonsolidowane deficyty budżetowe, stopy procentowe kredytu refinansowego banków centralnych oraz stopy rezerw obowiązkowych. Umowa ta otwierała drogę do bilateralnych negocjacji z Rosją, których końcowym elementem było podpisywanie standaryzowanych umów dwustronnych. Umowy te zakładały, że na zakończenie okresu transformacji do SRNT rubel miał stać się jedynym prawnym środkiem płatniczym w krajach-sygnatariuszach porozumienia, które wyraziły zgodę na ujednolicony kurs wymiany rubla w stosunku do walut wymienialnych i na utworzenie wspólnej rezerwy walutowej w celu obrony rubla. Z końcem 1994 r. miano zakończyć okres transformacji (wraz z dokonaniem odpowiednich uregulowań prawnych) do SRNT.

Pomimo podpisywania umów dwustronnych z Rosją w końcu 1993 r., państwa-sygnatariusze umów o SRNT zostały zmuszone do wprowadzania narodowych jednostek pieniężnych, także w obrocie gotówkowym. Powodem do takich decyzji była masowa ucieczka ludności od dawnych rubli radzieckich po ich lipcowej wymianie w Rosji, techniczny deficyt gotówki oraz twarda postawa rządu rosyjskiego (będącego w tym okresie pod kontrolą reformatorów) w sprawie warunków urzeczywistnienia unii monetarnej. Równały się one w zasadzie pełnej rezygnacji z suwerennej polityki makroekonomicznej, monetarnej i fiskalnej.

Pogarszająca się sytuacja gospodarcza Białorusi, przy braku woli zdecydowanych reform, powodowała wzrost tendencji interwencjonistycznych rządu. Działania te nie tylko nie przyczyniały się do poprawy wyników gospodarczych, ale je szybko pogarszały. Z drugiej strony potencjalne związki ekonomiczne z Rosją traktowane były jako alternatywa radykalnych reform gospodarczych. Dlatego też, rząd Białorusi podjął próbę wykorzystania zmian politycznych w Moskwie w początkach 1994 r. i zrealizowania idei SRNT. 12 kwietnia 1994 r. została podpisana "Umowa o unifikacji systemów pieniężnych Republiki Białoruś i Federacji Rosyjskiej i o warunkach funkcjonowania wspólnego systemu monetarnego". Dokument ten przewidywał szereg daleko idących kroków, harmonizujących systemy gospodarcze obu krajów, z których najważniejsze to:

- z dniem 1 maja 1994 r. Białoruś dostosuje wszystkie swoje taryfy celne i podatki w handlu zagranicznym do obowiązujących w Rosji w dniu 1 kwietnia 1994 r.; cła w handlu wzajemnym będą wyeliminowane, a w momencie wejścia w życie unii walutowej zostaną także zlikwidowane kwoty i licencje w dwustronnych kontaktach handlowych;
- Białoruś zrezygnuje z opłat i podatków tranzytowych wobec rosyjskiego eksportu i importu, a także w przypadku tranzytu do i z obwodu kaliningradzkiego; również rosyjskie siły strategiczne, stacjonujące na terytorium Białorusi, zwolnione zostaną z podatków i opłat;

- wspólną jednostką monetarną będzie rosyjski rubel, a bankiem centralnym obszaru Unii — CBFR; Narodowy Bank Białorusi stanie się filią CBFR, posiadając swoich przedstawicieli w składzie Rady Dyrektorów CBFR;
- z chwilą wejścia w życie porozumienia obywatele Białorusi będą mogli wymienić do 200 tys. białoruskich rubli gotówką i do 1 mln w postaci depozytów bankowych i certyfikatów oszczędnościowych (według stanu posiadania z 1 kwietnia 1994 r.) na ruble rosyjskie po kursie 1:1 (w tym czasie kurs rynkowy był na poziomie 10:1), pozostałe środki osób fizycznych i prawnych będą wymieniane po specjalnym kursie, uzgodnionym przez władze obu krajów w momencie wejścia porozumienia w życie;
- Rosja dołoży starań w celu udzielenia Białorusi w I połowie 1994 r. kredytu państwowego na wsparcie bilansu płatniczego na kwotę do 200 mld rosyjskich rubli;
- oba kraje będą ściśle harmonizowały swoje budżety centralne, co w praktyce oznacza, że białoruski budżet będzie musiał być przedmiotem akceptacji rosyjskiego rządu i parlamentu (Dumy);
- trzy miesiące po unifikacji walut Białoruś zaadaptuje rosyjski system płac dla pracowników sfery budżetowej, a polityka socjalna i zatrudnienia będą przedmiotem koordynacji.

Było to niewątpliwie najbardziej konkretne porozumienie, zawarte dotąd w celu przywrócenia wspólnej waluty na przynajmniej części obszaru d. ZSRR. Pierwsze dwa punkty wymagały podjęcia decyzji politycznych, co też rząd białoruski uczynił w czerwcu 1994 r. (unifikując system celny Białorusi z systemem celnym Rosji). Sprawa opłat tranzytowych towarów z i do Rosji oraz za stacjonowanie wojsk rosyjskich na terenie Białorusi pozostaje formalnie w trakcie negocjacji, co sankcjonuje *status quo* (tzn. opłaty za np. eksport rosyjskich surowców energetycznych dla odbiorców zachodnich są wliczone w cenę ich sprzedaży Białorusi, a rosyjskie jednostki wojskowe zwolnione są z opłat i podatków). Jednak realizacja punktu o unifikacji polityki monetarnej napotkała opór ze strony Narodowego Banku Białorusi i jego prezesa Stanisława Bogdankiewicza. Zajmując twardą pozycję w trakcie negocjacji kursu wymiany białoruskiego i rosyjskiego rubla spowodował on zniechęcenie strony rosyjskiej bezpośrednimi kosztami integracji gospodarek na różnym poziomie rozwoju. Dla gospodarki rosyjskiej byłby to, po pierwsze, poważny jednorazowy szok inflacyjny spowodowany przyrostem podaży pieniądza na obszarze przyszłej unii w wyniku wymiany po kursie 1:1. Po drugie, konieczne byłoby wznowienie subsydiowania gospodarki białoruskiej, tym razem na szerszą skalę³⁵.

Na kolejnym, szesnastym już szczycie WNP, w Moskwie w październiku 1994 r., prezydenci wszystkich 12 państw podpisali 15 dokumentów, w tym Porozumienie o utworzeniu Międzynarodowego Komitetu Ekonomicznego (MKE), Memorandum i plan perspektywicznego rozwoju integracji WNP oraz Porozumienie o utworzeniu unii płatniczej. Siedzibą MKE ma być Moskwa, pomimo obiekcji Białorusi, której stolica Mińsk, była początkowo w 1991 r. wyznaczona na siedzibę instytucji WNP. Według założeń, MKE mógłby podejmować szereg decyzji obowiązkowych dla władz ustawodawczych i wykonawczych poszczególnych członków WNP oraz zarządzać obiektami o charakterze transnarodowym (energetyka, transport, łączność). Zaaprobowane ogólnikowe porozumienia o unii płatniczej i związku celnym nie zostały do tej pory uzupełnione o bardziej szczegółowe umowy. Komitet posiada ważony system

---

³⁵ Silnie nadwartościowy kurs wymiany białoruskiego rubla na rosyjski i ujednoczenie systemów płac obu krajów mogłoby dodatkowo doprowadzić do silnego szoku recesyjnego w gospodarce białoruskiej, tak jak to miało miejsce w przypadku zjednoczenia Niemiec.

podejmowania decyzji, w którym Rosja ma 50% głosów, ale podjęcie decyzji wymagać będzie większości 80% głosów, podobnie jak na Zarządzie Banku Miedzypaństwowego.

Na następnym szczycie, w lutym 1995 r. w Ałma-Acie, powołano rosyjskiego wicepremiera A. Bolszakowa na stanowisko szefa MKE. Szczyt ten ukazał konflikt interesów pomiędzy Rosją i pozostałymi członkami WNP. Strona rosyjska próbowała przeforsować bardzo konkretne tym razem porozumienia wojskowe o wspólnej ochronie zewnętrznych granic WNP, utworzeniu wspólnej obrony przeciwlotniczej i systemu ostrzegania przed atakami z powietrza³⁶. Propozycje te spotkały się ze stanowczym sprzeciwem Ukrainy, Azerbejdżanu i Turkmenistanu. Rząd rosyjski zdając sobie sprawę z kosztów ekonomicznych "współpracy" gospodarczej z d. republikami, które mają nadzieję uzyskać czy to ulgi celne w przyszłej unii celnej, czy też kolejne kredyty na dostawy surowców energetycznych w przyszłej unii płatniczej, próbuje przynajmniej odzyskać polityczną kontrolę na obszarze d. ZSRR przez związanie umowami sił zbrojnych państw członkowskich WNP. Ścisła współpraca gospodarcza w ramach jakiejś większej organizacji ekonomicznej niesie ze sobą dla Rosji groźbę rozmycia jej wpływów w wyniku uczestnictwa zbyt wielu członków. Jest to także ten sam powód, dla którego Kazachstan, proponując stworzenie Sojuszu Euroazjatyckiego pomiędzy nim, Rosją i Białorusią, namawia do uczestnictwa Ukrainę, której członkostwo miałyby zrównoważyć "ciężar" Rosji.

Wobec jawnego konfliktu interesów Rosji i pozostałych członków WNP oraz niemożności "odgórnej" reintegracji d. republik, Rosja będzie koncentrowała się na mniej kosztownej formie współpracy jaką są ściślejsze stosunki dwustronne z Białorusią i Kazachstanem. Dowodem na wybór takiej drogi jest zawiązanie w lutym 1995 r. unii celnej pomiędzy Białorusią, Rosją i Kazachstanem³⁷. Zaspokojone są w ten sposób pragnienia białoruskich zwolenników reintegracji z Rosją oraz prezydenta Kazachstanu Nursułtana Nazarbajewa, który jest gorącym orędownikiem stworzenia Sojuszu Euroazjatyckiego. Dla Rosji jest to także krok we właściwym kierunku.

Równocześnie ze strony rosyjskich przedsiębiorców pojawiła się "oddolna" koncepcja tworzenia grup finansowo-przemysłowych (GFP) będących korporacjami transnarodowymi (rosyjskimi). Zwolennikiem takiego rozwiązania jest przewodniczący Rady Federacji Rosyjskiej Władimir Szumiejko³⁸. Z punktu widzenia Białorusi, powstanie GFP tworzy nadzieję na zdobycie środków na restrukturyzację przemysłu krajowego i odzyskanie rosyjskich rynków, oczywiście kosztem dalszego uzależnienia od Rosji. Dla rosyjskiego kapitału państwowo-prywatnego jest to sposób na ekspansję i wykupywanie najlepszych białoruskich przedsiębiorstw.

11. Podsumowanie

Pomimo przygniatającej większości zwolenników konserwatywnego nurtu w polityce i gospodarce, niektóre kluczowe pozycje są zajmowane przez zwolenników reform, do których należą prezes NBB Stanisław Bogdankiewicz i premier Michaił Czygir. Kolejnym impulsem do prowadzenia reform są zagraniczni kredytodawcy, tacy jak Rosja, czy MFW i kraje Zachodu. Presja wywierana z ich strony jest tym bardziej istotna, że reprezentują oni przeciwstawne orientacje polityczne co uniemożliwia dokonanie wyboru, a ich pomoc finansowa jest niezbędna. Ostatnim czynnikiem, systematycznie do tej pory lekceważonym są realia gospodarcze. Wyniki 1994 r. były w tej mierze wystarczającym sygnałem dla władz ustawodawczych i wykonawczych, że Białoruś nie może już dłużej funkcjonować jako wyspa socjalizmu w otoczeniu szybko zmierzającym w kierunku kapitalizmu. Polityczny opór wobec reform będzie w

³⁶ Minister Obrony Federacji Rosyjskiej przywiózł ze sobą nawet kandydata na stanowisko dowódcy "koalicyjnej obrony przeciwlotniczej" — rosyjskiego generała Prudnikowa.

³⁷ 20 stycznia 1995 r. prezydent Kazachstanu Nursułtan Nazarbajew i Borys Jelcyn podpisali w Moskwie 17 umów o współpracy militarnej i gospodarczej, w tym m. in. o unifikacji systemów celnych Rosji i Kazachstanu.

³⁸ Zdymisjonowany wicepremier Rosji Aleksander Szochin był ideologiem koncepcji przejmowania udziałów w przedsiębiorstwach krajów WNP za ich niespłacone długi (opcja *debt-equity*).

Białorusi ciągle duży, ale czynniki wewnętrzne (sytuacja gospodarcza) i zewnętrzne (kredytodawcy) będą zmuszały władze do podejmowania coraz radykalniejszych kroków w reformowaniu gospodarki.

Bibliografia

Antczak, Rafał (1994): *Handel zagraniczny Rosji w 1993 roku i pierwszym kwartale 1994 roku*, Studia i Analizy Nr 25 Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych CASE, Warszawa.

Dąbrowski, Marek i Rafał Antczak (1994): *Dezintegracja strefy rublowej i próby jej odbudowy w Drugi rok reform gospodarczych w Rosji. Wnioski dla Polski i Europy Wschodniej*, praca zbiorowa pod redakcją naukową Marka Dąbrowskiego i Piotra Kozarzewskiego. Fundacja Friedricha Eberta i Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych CASE, Warszawa.

Granville, Brigitte i Andrei Lushin (1993): *The New Style Rouble Zone or the Old Soviet Union "Revisited"*, Moskwa, MFU.

Iłarionow, Andriej (1993): *Skolko stoit družba? Kak Centrobank finansirujet bywszyje riespubliki Sojuza (Ile kosztuje przyjaźń? Jak Bank centralny finansuje byłe republiki Związku)*, "Izwestija" No. 176.

IMF (1993): *Belarus, IMF Economic Reviews*, No. 11

Lushin, Andrei i Michail Sarafanoff (1993): *Prices in Inter Republician Trade*, Moskwa, MFU.

Niezawisimyj institut socialno-ekonomiczeskich i politiczeskich issledowanij (1994): *Makroekonomiczeskij obzor Biełarusi (Niezależny Instytut Badań Społeczno-Ekonomicznych i Politycznych, Przegląd makroekonomiczny Białorusi)*.

II. Prywatyzacja w Białorusi³⁹

Prywatyzacja może być rozumiana na dwa sposoby: prywatyzacja w wąskim znaczeniu słowa dotyczy przekształcenia własności państwowej w prywatną; prywatyzacja w szerokim znaczeniu jest procesem powstawania i rozwoju sektora prywatnego w postkomunistycznej gospodarce okresu przejściowego.

Doświadczenia szeregu państw postkomunistycznych wskazują, że prywatyzacja w szerokim znaczeniu, w części dotyczącej powstawania nowych prywatnych podmiotów gospodarczych, odbywa się dość dynamicznie i skutecznie. Z reguły "siła przebicia" nowych firm prywatnych jest tak wielka, że państwu pozostaje właściwie tylko nie przeszkadzać ich rozwojowi.

Sytuacja z prywatyzacją w wąskim znaczeniu jest zgoła odmienna. Przejście państwowych i kryptopaństwowych przedsiębiorstw w ręce prywatne komplikuje się z powodu szeregu czynników, przede wszystkim — z powodu marnej kondycji ekonomicznej tych przedsiębiorstw, ich nieracjonalnej struktury, niekonkurencyjności produkcji, nie mówiąc już o oporze ze strony przeciwników reform. Można zaryzykować stwierdzenie, że prywatyzacja mienia państwowego jest najważniejszym problemem globalnej transformacji własności w państwach postkomunistycznych. Właśnie temu aspektowi prywatyzacji w Białorusi został poświęcony niniejszy tekst.

1. Początki prywatyzacji

W odróżnieniu od innych europejskich państw byłego ZSRR, w Republice Białoruś prywatyzacja wciąż znajduje się w stanie raczej załążkowym, będąc przedmiotem rozgrywek politycznych poszczególnych ugrupowań.

Pierwsze próby deetatyzacji gospodarki zostały poczynione w 1990 r., kiedy (nie tylko zresztą w Białorusi) główny akcent był kładziony nie na prywatyzację sensu stricto, lecz na zwiększenie samodzielności załóg pracowniczych, m.in. na możliwość wydzierżawienia przez załogę majątku przedsiębiorstwa państwowego — z prawem wykupu i lub bez. Takie podejście znalazło swój wyraz w uchwalonej w październiku 1990 r. ustawie o dzierżawie przedsiębiorstw. Ustawa m.in. umożliwiała preferencyjny wykup przedsiębiorstwa przez załogę po niskiej cenie.

Ustawa ta była niedopracowana, nie uregulowała podstawowych kwestii związanych ze zmianą formy własności. Jej autorzy najwyraźniej utożsamiali prywatyzację własności państwowej *co* najwyżej ze zwykłą sprzedażą. Ponadto ustawa ta od razu stała się przedmiotem ostrych sporów politycznych między zwolennikami i przeciwnikami prywatyzacji. W lutym 1994 r. Rada Najwyższa Białorusi zawiesiła działanie ustawy i zapoczątkowała prace przygotowawcze do nowej, właściwej ustawy prywatyzacyjnej, którą uchwalono na początku 1993 r.

Do czasu uchwalenia nowej ustawy prywatyzacja odbywała się w ślamazarnym tempie. Faktycznie rozpoczęła się dopiero w październiku 1991 r., po uchwaleniu przez rząd tymczasowego zarządzenia o odpaństwowieniu (deetatyzacji) i prywatyzacji majątku państwowego. Do końca 1992 r. sprywatyzowano zaledwie 44 przedsiębiorstwa, będące własnością republikańską (spośród 1724). Przy tym opcja "pracownicza" wyraźnie dominowała: 12 przedsiębiorstw państwowych zostało wykupione przez załogi, 25 wydzierżawiono załogom z prawem wykupu, 6 przekształcono w spółki akcyjne w których większość akcji (głównie niezbywalnych) znalazła się w rękach pracowników oraz 1 przedsiębiorstwo sprzedano inwestorowi zagranicznemu. Oprócz tego, lokalne organy władzy sprywatyzowały około 100 firm (głównie małych) — przeważnie handlowo-usługowych (z około 5 tysięcy) [Recent].

³⁹ Opracował Piotr Kozarzewski.

2. Nowy etap prywatyzacji

Nowa, kompleksowa ustawa prywatyzacyjna ("O odpaństwowieniu i prywatyzacji własności państwowej w Republice Białoruś") została uchwalona 19 stycznia 1993 r. [Zakon 2] Ustawa zawiera definicję prywatyzacji, jej podmiotów, przedmiotu, celów i metod, a także ustala mechanizmy kontroli nad procesami prywatyzacyjnymi. W wielu przypadkach ustawa ta jest wciąż niewystarczająco konkretna. Na przykład kierunki prywatyzacji były określone bardzo ogólnikowo, mimo że ustawa zawiera np. bardzo konkretne zapisy co do procedury prywatyzacji (jakie powinny być złożone dokumenty, terminy ich rozpatrzenia przez organ prywatyzacyjny itp.). Dopiero później zostały uchwalone dokumenty, do pewnego stopnia precyzujące główną ustawę prywatyzacyjną: są to przede wszystkim Ustawa o imiennych czekach prywatyzacyjnych z dnia 6 lipca 1993 r. [Zakon 3], Państwowy Program Prywatyzacji z dnia 16 czerwca 1993 r. [Gosudarstwiennaja 2] i Program prywatyzacji obiektów państwowych będących własnością państwa na 1993 rok z dnia 20 sierpnia 1993 r. [Programma 2]

Mimo to pozostało wiele kwestii nieregulowanych, zarówno proceduralnych, jak i podstawowych, pojęciowych, co nie sprzyja sprawnemu przebiegowi prywatyzacji i stwarza podatny grunt dla różnego rodzaju nadużyć. W niniejszym tekście w szeregu przypadków starałem się korzystać z określeń stosowanych w Białorusi, które dla polskich czytelników mogą brzmieć nieco dziwnie, lecz przez to nie będą mylnie utożsamiane z rozwiązaniami stosowanymi w Polsce.

2.1. Cele, obiekty i organy prywatyzacji

Celem prywatyzacji, według ustawy, jest stworzenie warunków do rozwoju efektywnej "zorientowanej społecznie gospodarki rynkowej", rzeczywistego zróżnicowania form własności oraz realizacja państwowej polityki antymonopolowej. Oprócz tego, jeden z kierunków prywatyzacji (powszechna, nieodpłatna prywatyzacja) ma służyć zapewnieniu sprawiedliwości społecznej w toku prywatyzacji i przejścia do gospodarki rynkowej.

Uczestnikami prywatyzacji mogą być krajowe osoby fizyczne i niepaństwowe osoby prawne, załogi przedsiębiorstw państwowych, inwestorzy zagraniczni i osoby bez obywatelstwa (wyjątek stanowi powszechna prywatyzacja, w której mogą uczestniczyć tylko obywatele Białorusi).

Do przedmiotów prywatyzacji zaliczono nie tylko zorganizowane składniki mienia państwowego oraz udziały państwa w kapitale spółek, lecz również pojedyncze składniki mienia ("urządzenia, ... licencje, patenty oraz inne materialne i niematerialne aktywa przedsiębiorstw i ich oddziałów"). Ponadto, wśród obiektów będących własnością państwową wyodrębniono grupę obiektów, które należy sprywatyzować w pierwszej kolejności oraz obiekty nie podlegające prywatyzacji.

Te ostatnie znajdują się na dość obszernej i szczegółowej "Liście przedsiębiorstw (zjednoczeń), organizacji i rodzajów majątku, nie podlegających odpaństwowieniu i prywatyzacji" uchwalonej przez Radę Najwyższą Białorusi 16 czerwca 1993 r. [Pierieczeń] Nie podlegają prywatyzacji przede wszystkim obiekty związane z wojskiem i obronnością kraju; cała infrastruktura i jej obsługa (od kolei i dróg do naprawy wind); wszystkie obiekty związane z wydobywaniem i przetwarzaniem metali i kamieni szlachetnych oraz metali rzadkich i materiałów promieniotwórczych; obiekty oświaty, szkolnictwa i opieki społecznej; elektroniczne środki masowego przekazu, wydawnictwa, instytucje naukowe; produkcja tytoniu i napojów alkoholowych itp.

Lista obiektów, które należy sprywatyzować w pierwszej kolejności, jest zawarta w Państwowym Programie Prywatyzacji i właściwie zawiera wszystkie (poza być może częścią przemysłu ciężkiego) rodzaje obiektów, które nie znalazły się na liście przedsiębiorstw, nie podlegających prywatyzacji: są to m.in. przedsiębiorstwa handlowe i usługowe, przemysłu lekkiego i spożywczego, przedsiębiorstwa przewozowe (oprócz przewozów pasażerskich),

przedsiębiorstwa budowlane i gospodarki leśnej, nierentowne przedsiębiorstwa oraz obiekty niedokończone.

Jak widać, ustawodawca chciał poważnie ograniczyć zakres prywatyzacji, zachowując w gestii państwa właściwie wszystkie obiekty o znaczeniu kluczowym dla poszczególnych dziedzin.

Państwowymi organami prywatyzacyjnymi są: w przypadku przedsiębiorstw zaliczonych do własności ogólnorepublikańskiej — Komitet Państwowy d/s Zarządzania Majątkiem Państwowym i Prywatyzacji (później przemianowany w Ministerstwo Zarządzania Majątkiem Państwowym, Minkomimuszczestwo), a w odniesieniu do własności komunalnej — lokalne komitety d/s prywatyzacji. Przy tym, w odróżnieniu od Rosji, komitety te zarządzają nie tylko prywatyzowanym majątkiem państwowym, lecz również państwowymi udziałami w przedsiębiorstwach już przekształconych w spółki. Do kompetencji tych organów należy m.in. opracowanie programów prywatyzacji i zapewnienie ich realizacji; podejmowanie decyzji o prywatyzacji i organizacja przebiegu prywatyzacji w każdym konkretnym przypadku; występowanie w charakterze organu założycielskiego spółek akcyjnych i innych jednostek gospodarczych; pobieranie dywidendy z tytułu posiadanych udziałów w sprywatyzowanych spółkach oraz dochodów z tytułu sprzedaży majątku państwowego; powołanie i likwidacja specjalnych funduszy zarządzających majątkiem państwowym.

Ustawa wprowadza dwa podstawowe kierunki prywatyzacji: odpłatny i powszechny, czyli nieodpłatny.

2.2. Prywatyzacja powszechna

Prywatyzacja powszechna zakłada, że każdy obywatel Białorusi otrzyma swoją część prywatyzowanego majątku państwowego. Obywatele otrzymują imienne czeki prywatyzacyjne, dwóch typów: jeden opiewa na majątek przedsiębiorstw, drugi — na prywatyzowane zasoby mieszkaniowe. Jeśli posiadacz czeku mieszkaniowego (tzw. czek "Mieszkania") z jakichś względów nie może wykorzystać go zgodnie z przeznaczeniem, może ten czek wymienić na czeki opiewające na majątek przedsiębiorstw (tzw. czeki "Majątek"). Tryb tej wymiany jest jednak dość skomplikowany i nie jest automatyczny: wymagana jest zgoda lokalnego organu władzy wykonawczej oraz skomplikowane obliczenia [Położenije].

Ilość otrzymanych czeków "Majątek" (o nominale 25 tys. rubli) zależy od wieku, stażu pracy oraz od tego, czy obywatel jest weteranem lub inwalidą II Wojny Światowej, czy posiada konto w Banku Oszczędnościowym itp. [Poriadok; Zakon 3] Każdy obywatel Białorusi otrzymuje natomiast tylko po jednym czeku "Mieszkania", lecz jego wartość zależy od szeregu czynników, przede wszystkim stażu pracy. Początkowo zakładano, że czeki prywatyzacyjne będą wyemitowane w postaci fizycznej. Bank Oszczędnościowy (stanowiący własność państwową) przeforsował jednak decyzję o założeniu w nim każdemu obywatelowi specjalnego konta prywatyzacyjnego, na którym czeki te są gromadzone, zaś ludzie otrzymują certyfikaty posiadania czeków.

Czeki "Majątek" są zbywalne, od samego jednak początku czynnikiem hamującym obieg był ich imienny charakter (dość skomplikowana procedura załatwienia formalności związanych ze zmianą właściciela). Wprowadzenie kont prywatyzacyjnych dodatkowo skomplikowało obieg czeków. Właściwie dopiero akcje przedsiębiorstw, sprzedane za czeki prywatyzacyjne, mogą stać się przedmiotem mniej lub bardziej swobodnego obrotu wtórnego.

Posiadacz czeków prywatyzacyjnych może postąpić z nimi na trzy sposoby: sprzedać innej osobie (fizycznej lub prawnej), kupić za nie akcje prywatyzowanego przedsiębiorstwa lub wymienić na akcje specjalnych funduszy inwestycyjnych (wszystkie te operacje mają się odbywać za pośrednictwem Banku Oszczędnościowego). Fundusze powinny akumulować czeki prywatyzacyjne i inwestować je w prywatyzowane przedsiębiorstwa. Aby zapobiec powstawaniu nowych monopolii, wprowadzono zasadę, że fundusz inwestycyjny nie może posiadać więcej, niż 10% akcji jednego emitenta.

W ramach powszechnej prywatyzacji (dotyczy to każdej jej metody) minimum połowa ceny przedsiębiorstwa musi być opłacona czekami prywatyzacyjnymi (po cenie nominalnej czeku, z uwzględnieniem indeksacji).

2.3. Prywatyzacja odpłatna

Państwowy Program Prywatyzacji, uchwalony 16 czerwca 1993 r., wymienia cztery podstawowe metody prywatyzacji:

1. Odgórne (na wniosek rządu) przekształcenie przedsiębiorstwa państwowego poprzez utworzenie przez odpowiedni organ prywatyzacyjny spółki akcyjnej, z późniejszą otwartą sprzedażą akcji tej spółki (metoda zbliżona do polskiej komercjalizacji).
2. Wykup wydzierżawionego majątku przez tzw. przedsiębiorstwo dzierżawiące ("ariendnoje priedpriatije" — spółka powołana w celu wydzierżawienia majątku przedsiębiorstwa państwowego; metoda ta jest podobna do tworzenia się polskich pracowniczych spółek leasingujących).
3. Przekształcenie "przedsiębiorstwa dzierżawiącego" w spółkę tzw. otwartego typu (tzn. prowadzącą otwartą sprzedaż swoich akcji).
4. Sprzedaż obiektów należących do państwa na przetargach i w drodze konkursu [Gosudarstwiennaja 2].

Zarówno ustawa prywatyzacyjna, jak i program, stanowią, że wybór metody zależy od odpowiedniego organu prywatyzacyjnego. Inna sprawa, że inicjatorem przekształcenia może być zarówno państwo, jak i inny podmiot, przede wszystkim — załogi przedsiębiorstw państwowych bądź pracownicy (udziałowcy) spółek, dzierżawiących majątek przedsiębiorstw państwowych. Oni są zawsze inicjatorami przekształceń opisanych w pkt. 2 i 3.

W celu przeprowadzenia przekształcenia przedsiębiorstwa odpowiedni organ prywatyzacyjny powołuje komisję prywatyzacyjną, w skład której wchodzi przedstawiciele organu prywatyzacyjnego, służb podatkowych, organów administracji oraz załogi przedsiębiorstwa (jeżeli przekształcenie dokonuje się na rzecz załogi). Jednym z podstawowych zadań komisji jest wycena prywatyzowanego majątku, która służy m.in. podstawą do ustalania opłat leasingowych i określenia ilości czeków prywatyzacyjnych potrzebnych dla pomyślnego zakończenia prywatyzacji. Komisja przygotowuje wniosek, na podstawie którego organ prywatyzacyjny podejmuje ostateczną decyzję o przekształceniu przedsiębiorstwa państwowego, o cenie i warunkach sprzedaży.

Nie ma jednoznacznych reguł dotyczących wyceny majątku. W Państwowym Programie Prywatyzacji mówi się tylko, że wartość prywatyzowanego obiektu jest ustalana na podstawie inwentaryzacji (tj. na podstawie wartości księgowej) i cen rynkowych, albo "na podstawie cen analogów zagranicznych" [Gosudarstwiennaja 2]. Wydaje się, że wszystkie te metody wyceny nie są wiarygodne: wartość księgowa jest wielkością wziętą "z sufitu" i w najlepszym wypadku odzwierciedla strukturę cen minionej epoki; cen rynkowych na aktywa przedsiębiorstw nie ma, ponieważ właściwie nie ma rynku tych aktywów; "analogi zagraniczne" zasadniczo się różnią jakością i strukturą, ponadto nie ma poprawnego przelicznika walut zachodnich na białoruskie ruble. Brak wiarygodnych metod wyceny prywatyzowanego majątku zwiększa pole dla uznaniowości i nadużyć w procesie prywatyzacji, pozwalając, w miarę potrzeby uwikłanych węń struktur, albo na zawyżanie, albo zaniżanie wartości tego majątku.

Ustawodawca wprowadził dodatkowe ulgi dla załóg prywatyzowanych przedsiębiorstw państwowych. Osoby prawne, utworzone przez załogi i uczestniczące w prywatyzacji "swoich" przedsiębiorstw, nabywają je po cenie niższej o 20% od ustalonej ceny. Ponadto, jeśli nabywcą przedsiębiorstwa jest osoba "trzecia" (fizyczna lub prawna), to musi ona — na żądanie załogi

przedsiębiorstwa — bądź wykupić należące do pracowników czeki prywatyzacyjne (otrzymane w ramach prywatyzacji powszechnej), bądź przekazać jej odpowiednią część udziałów w majątku przedsiębiorstwa.

Poważnym problemem, z którym zetknęły się wszystkie państwa postkomunistyczne, próbujące prywatyzować, są należące do przedsiębiorstw państwowych obiekty socjalne (mieszkania, żłobki, przedszkola, ośrodki wypoczynkowe, obiekty sportowe itp.). Ustawodawcy białoruscy najwyraźniej próbowali wybrać rozwiązanie najmniej obciążające budżet państwa: obiekty socjalne należące do prywatyzowanego przedsiębiorstwa mogą być nieodpłatnie przekazane powstającej spółce, która jednak nie może ani tych obiektów sprzedać, ani zmienić ich przeznaczenia. Pozostał jednak nierozwiązany los tych obiektów, z których prywatyzowane przedsiębiorstwo rezygnuje. Na razie nie ma odpowiedzi na pytanie, kto nimi się zaopiekuje.

2.4. Przebieg prywatyzacji

Zarówno prywatyzacja powszechna, jak i odpłatna przebiegają bardzo powoli, przy niemalże powszechnym braku zainteresowania przekształceniami — zarówno ze strony obywateli, jak i przedsiębiorstw (z pewnymi wyjątkami, o czym będzie mowa niżej).

Jeśli chodzi o prywatyzację powszechną, to według stanu na dzień 1 września 1994 r. zaledwie 23,2% uprawnionych złożyło podania o przyznanie czeków prywatyzacyjnych, a otrzymało je — 3,5%, zaś zainwestowało już gdzieś swoje czeki — tylko 0,9% [Biełoruskij, nr 39]. Ludność najwyraźniej nie widzi pożytku z posiadania czeków prywatyzacyjnych, tym bardziej że obrót nimi jest poważnie utrudniony i został dozwolony dopiero od 1 lipca 1994 r..

Na razie istnieje tylko jeden fundusz inwestycyjny akumulujący czeki prywatyzacyjne — "Pierwyj Wauczernyj Fond", który rozpoczął działalność 1 lipca 1994 r. Fundusz ten na razie skupuje od ludności czeki poniżej ich wartości nominalnej. Kolejnych kilkadziesiąt funduszy, organizowanych przeważnie przez poszczególne ministerstwa i nawet prywatyzowane przedsiębiorstwa państwowe, czeka na rejestrację. Najprawdopodobniej prywatyzowane przedsiębiorstwa białoruskie zamierzają korzystać z doświadczeń rosyjskich, gdzie prywatyzowane przedsiębiorstwa skupowały vouchery i nawet własne akcje po to, aby kontrola nad firmą nie znalazła się w rękach osób spoza przedsiębiorstwa. Niektóre przedsiębiorstwa starają się również uchylać od obowiązku sprzedaży połowy wartości majątku za vouchery. Dzieje się tak z dwóch powodów: po pierwsze, w warunkach nierozwiniętego rynku czekowego często bardzo trudno zbierać wymaganą ilość czeków, po drugie — przedsiębiorstwa nie chcą oddawać przynajmniej części kontroli osobom, które nie wnoszą rzeczywistego kapitału do spółki. Jak na razie tylko około 90 powstających spółek zaproponowało sprzedaż swoich akcji za czeki poprzez Bank Oszczędnościowy [Ekonomiczeskaja].

Prywatyzacja odpłatna też rozwija się wolniej, niż zakładano. Zgodnie z Programem Prywatyzacji na 1993 r. do końca tegoż roku wartość majątku przedsiębiorstw, w których rozpoczęły się przekształcenia, powinna była wynieść 10% łącznej wartości środków trwałych, zaś program na 1994 r. zakłada prywatyzację i korporatyzację dalszych 20% majątku państwowego [Programma]. Tymczasem, wg. danych Minkomimuszczestwa, do 1 września 1994 r. poddano przekształceniom zaledwie 15% majątku państwowego, sprywatyzowano zaś tylko 4% [Biełoruskij, nr 41], co stanowi zaledwie 7% wszystkich przedsiębiorstw.

Ogółem zaś, wg. danych Ministerstwa Gospodarki, do połowy 1994 r. w całej gospodarce poddano przekształceniom 1002 podmioty państwowe, w tym 160 przedsiębiorstw przemysłowych, 71 przedsiębiorstw w budownictwie, 19 — w transporcie samochodowym, 32 — w sektorze rolno-spożywczym, 375 — w handlu i usługach, 145 przedsiębiorstw — w innych branżach. Przy tym 470 przedsiębiorstw wykupiły załogi pracownicze, 268 przekształcono w spółki akcyjne. W przekształconych przedsiębiorstwach pracowało około 280 tys. osób, czyli 6% ogółu zatrudnionych w gospodarce narodowej [Nacyjanalnaja, nr 39].

Jak widać, w porównaniu z początkowym okresem wzrósł udział przedsiębiorstw przekształconych w spółki akcyjne w ogólnej liczbie przekształconych przedsiębiorstw. Proces

ten postępuje nadal: o ile w 1993 r. ze 140 prywatyzowanych przedsiębiorstw 68 (ok. 49%) przekształcono w spółki akcyjne, o tyle w 1994 r. liczby te wynosiły odpowiednio: 138 i 106 (77%) [Biełoruskij, nr 41].

Żaden z dokumentów nie wyodrębnia małej prywatyzacji, tzn. prywatyzacji obiektów handlowych, usługowych i gospodarki komunalnej, które z reguły znajdują się w sferze własności komunalnej. Jednak właśnie w tej dziedzinie postęp prywatyzacji jest względnie największy. Pierwszy przetarg małych przedsiębiorstw (głównie sklepów) odbył się 27 lutego 1993 r. w Mołodecznie. Obecnie małe przedsiębiorstwa handlowe i usługowe są względnie najliczniejszą kategorią sprywatyzowanych przedsiębiorstw: 375 z 1002, czyli 37% (co stanowi około 12% ogólnej liczby przekształconych przedsiębiorstw).

2.5. Prywatyzacja ziemi

16 czerwca 1993 r. Rada Najwyższa Białorusi uchwaliła ustawę "O prawie własności ziemi" [Zakon 1], która stanowi, że ziemia może być własnością państwową lub prywatną. Posiadać ziemię na własność mogą tylko obywatele Białorusi, mieszkający w kraju na stałe. Zagraniczne osoby fizyczne lub prawne mogą jedynie dzierżawić ziemię na okres do 99 lat.

Sprzedaż działek jest ściśle powiązana z ich przeznaczeniem. Działki mogą być sprzedawane tylko w celu prowadzenia gospodarstwa przyzagrodowego i ogrodnictwa, a także budowy obiektów mieszkalnych lub domków letniskowych. We wszystkich przypadkach Kodeks Rolny ustala górną granicę rozmiarów działki. Wywłaszczenie prywatnych działek odbywa się, na podstawie decyzji sądu, w przypadku, jeśli działka jest wykorzystywana niezgodnie z przeznaczeniem lub jest nie wykorzystywana zgodnie z przeznaczeniem; jeżeli właściciel pogarsza urodzajność gleby lub ją zanieczyszcza; jeżeli właściciel traci obywatelstwo białoruskie; jeżeli właściciel nie płaci podatku gruntowego. Oprócz tego, ziemia może być wywłaszczona w celu realizacji "potrzeb państwowych i społecznych".

W Białorusi nie prowadzi się prywatyzacji kołchozów i państwowych gospodarstw rolnych (sowchozów). Państwo gwarantuje tym podmiotom ochronę ich prawa do dysponowania ziemią (która formalnie należy do państwa). Wszystkie próby przeforsowania reformy rolnej napotykały na potężny opór ze strony lobby kołchozowo-sowchozowego. Prywatna gospodarka rolna znajduje się w stanie załżkowym. Pod koniec 1992 r. w Białorusi było 2100 farmerów, którzy wyprodukowali około 1% produkcji rolnej. Średnia wielkość gospodarstwa chłopskiego wynosiła 20 ha [Recent].

2.6. Polityka prywatyzacyjna nowego kierownictwa Białorusi

Latem 1994 r., w związku z wyborami prezydenckimi, proces prywatyzacji uległ spowolnieniu. W toku kampanii wyborczej wielu polityków twierdziło, że prywatyzacja ma charakter lawinowy (czemu zaprzeczają przytoczone wyżej liczby) i kryminogeny.

Nowy prezydent A.Łukaszenko oraz nowy rząd białoruski ogłosili przyspieszenie reform rynkowych. W zaproponowanym przez premiera M.Czygira, a uchwalonym pod koniec września 1994 r. przez parlament, "Programie pilnych przedsięwzięć skierowanych na wyjście z kryzysu gospodarczego" [Programma 1] mówi się o konieczności przyspieszenia prywatyzacji, w tym komercjalizacji i rozwoju małej i średniej przedsiębiorczości. Przy tym rząd stale podkreśla, że przekształcanie przedsiębiorstw państwowych w spółki akcyjne będzie odbywać się z udziałem inwestorów rosyjskich. W ten sposób chce się częściowo rozwiązać problem olbrzymiego zadłużenia Białorusi wobec Federacji Rosyjskiej.

Rząd zakłada również przyspieszenie prywatyzacji własności komunalnej na podstawie przetargów i konkursów. Przy tym prawa inwestorów krajowych i zagranicznych mają zostać wyrównane. Program zakłada też umożliwienie sprzedaży ziemi inwestorom zagranicznym, co ma odblokować ich udział w prywatyzacji.

Wszystkie te zamierzenia wymagają jednak daleko idących zmian obowiązujących przepisów, co wymaga czasu. Poza tym polityka nowego kierownictwa białoruskiego wciąż nie jest stabilna. Szukając wyjścia z pogarszającej się sytuacji gospodarczej, próbuje ono znów dryfować w kierunku większej ingerencji państwa w gospodarkę. W ostatnim kwartale 1994 r. m.in. ponownie wprowadzono szereg ograniczeń swobody gospodarczej. Wszystko to może oczywiście zarówno wpłynąć na stosunek władz do prywatyzacji, jak i pogorszyć warunki funkcjonowania przekształconych przedsiębiorstw.

3. Ocena przebiegu prywatyzacji — niektóre wnioski

Na przebieg prywatyzacji w Białorusi wpływa szereg czynników zarówno politycznych, jak i ekonomicznych.

Po pierwsze, ze względów głównie politycznych nie zostały dokładnie określone cele prywatyzacji. Jak wskazuje doświadczenie innych krajów postkomunistycznych, cele te mogą być następujące:

- zmiana struktury własności,
- zdjęcie z państwa odpowiedzialności za funkcjonowanie przedsiębiorstw,
- uwłaszczenie pewnych grup społecznych, w tym stworzenie "klasy średniej",
- poprawa efektywności gospodarowania na szczeblu mikro,
- źródło dochodów budżetu państwowego,
- przywrócenie sprawiedliwości społecznej (oraz zwiększenie atrakcyjności reform w oczach społeczeństwa).

Z reguły ekipy rządzące wybierają jakiś zestaw celów i starają się go realizować, zachowując wewnętrzną spójność programu prywatyzacji. Natomiast władze Białorusi najwyraźniej nie miały i wciąż nie mają spójnej wizji prywatyzacji. Wydaje się, że kierują się one w znacznym stopniu pewnymi potocznymi wizjami (żeby nie powiedzieć mitami) o prywatyzacji, bez głębszego zastanowienia się nad nimi. Na przykład przekonaniem, że prywatyzacja sama w sobie, bez równoczesnego rozwoju infrastruktury rynkowej, prowadzi do poprawy efektywności. Albo że powszechne rozdawnictwo czeków prywatyzacyjnych o niewiadomej rzeczywistej wartości będzie w stanie albo zwiększyć sprawiedliwość społeczną, albo zwiększyć społeczną atrakcyjność reform, a ponadto przyczyni się do powstania szerokiej warstwy prawdziwych właścicieli. Rosyjskie doświadczenie wybitnie wskazuje, że tak nie jest: "klasa średnia" nie powstała, natomiast ludzie bardzo często czuli się oszukani, ponieważ wartość rynkowa czeków prywatyzacyjnych okazała się zbyt niska.

W ogóle wydaje się, że propagując prywatyzację, nie wolno wysuwać haseł sprawiedliwości społecznej, ponieważ prywatyzacja (tak samo, jak własność prywatna) w zasadzie zaprzecza wszystkim potocznie rozumianym zasadom równości. Jest to zresztą częścią znacznie szerszego problemu, bowiem w każdym kraju postkomunistycznym władze zetknęły się z dylematem: albo "sprawiedliwy" podział biedy, albo budowa efektywnej, lecz "niesprawiedliwej" gospodarki.

Z kolei wprowadzone mechanizmy prywatyzacji pieniężnej wskazują na to, że prywatyzacja jest także rozpatrywana jako źródło dochodów budżetu. Wydaje się, że polityka prywatyzacyjna w Białorusi odzwierciedla ogólny brak konsekwencji rządowej polityki społeczno-gospodarczej i amorficzny charakter podstawowego celu, jakim jest budowa tzw. społecznej gospodarki rynkowej. Równocześnie deklaruje się: dążenie do równoczesnego wprowadzenia kraju z kryzysu, przywrócenie sprawiedliwości społecznej pojętej (i

propagowanej) w sposób populistyczny oraz, w miarę możliwości, wprowadzenie jak najmniejszych zmian w życiu społeczno-gospodarczym kraju.

Po drugie, mechanizmy realizacyjne zawierają również dużo mankamentów, co zresztą bezpośrednio wynika z niespójności postawionych celów prywatyzacji.

Dążenie do zachowania kontroli nad kluczowymi sferami życia społecznego zawęży zakres prywatyzacji, zaś dążenie do przeprowadzenia prywatyzacji w sposób "sprawiedliwy" prowadzi do tego, że procedury prywatyzacyjne są niedrożne. Ograniczenia, nałożone na procesy prywatyzacyjne, celem zapobiegania nadużyciom, same stają się źródłem nadużyć (np. obchodzenie trudno wykonalnego i bardzo niewygodnego dla przedsiębiorstw wymogu sprzedaży połowy majątku prywatyzowanych przedsiębiorstw za czeki prywatyzacyjne).

Drugim mankamentem mechanizmu realizacyjnego jest jej niedostateczna baza prawna. W ustawodawstwie prywatyzacyjnym brakuje podstawowych uregulowań, np. ścisłego określenia kierunków prywatyzacji, prawnego mechanizmu zmiany formy własności, przedmiotów prywatyzacji. Jak już zauważyliśmy wcześniej, ustawodawca niezbyt odróżniał prywatyzację od zwykłej sprzedaży, w związku z czym istnieją np. prawne możliwości prywatyzowania poszczególnych biur lub obrabiarek. Nie ma również przejrzystej definicji pojęcia "załoga pracownicza" — w którym przypadku chodzi o załogę jako podmiot, a w którym — o załogę jako zbiorowość pracowników danego przedsiębiorstwa, każdy z których indywidualnie występuje w charakterze podmiotu prywatyzacji. Poważny problem stanowi również brak wiarygodnych metod wyceny majątku.

Formalnemu zadeklarowaniu istnienia własności prywatnej nie towarzyszą odpowiednie mechanizmy jej funkcjonowania i ochrony. Brakuje uregulowań prawnych, dotyczących stosunków między przedsiębiorstwami a inwestorami, między właścicielami i niewłaścicielami, poza tym akcenty polityki państwowej w stosunku do własności prywatnej cały czas zmieniają się. W ogóle sama instytucja własności prywatnej nie jest wystarczająco sprecyzowana [Ekonomika, Gosudarstwiennaja].

Podobnie do większości innych państw postradzieckich, Białoruś wciąż nie jest państwem prawa: prawo już uchwalone jest powszechnie łamane, również w dziedzinie prywatyzacji. Wystarczy wspomnieć o tym, że bardzo często organy prywatyzacyjne zatwierdzają przekształcenie przedsiębiorstwa, dokonane z rażącym naruszeniem przepisów. Chodzi m.in. o niewywiązanie się z wymogu sprzedaży połowy majątku przedsiębiorstwa za czeki prywatyzacyjne, zwłaszcza przy prywatyzacji własności komunalnej [Biełoruskij, nr 39].

Po trzecie, w Białorusi najwyraźniej nie do końca ukształtowały się grupy interesów, którym zależałoby na prywatyzacji. Widać to zwłaszcza w przypadku "dużej" prywatyzacji. W przypadku "małej" prywatyzacji zainteresowanie przedsiębiorstwami, znajdującymi się w sferze własności komunalnej jest dostatecznie duże, zarówno ze strony załóg jak również inwestorów zewnętrznych. Może to być związane z tym, że są to przedsiębiorstwa względnie niedrogie, działalność których może dość łatwo przynosić poważne zyski. Nie można tego powiedzieć o większości przedsiębiorstw, będących własnością republikańską, które wolno prywatyzować. W Białorusi nie ma, w odróżnieniu od Rosji, atrakcyjnego przemysłu wydobywczego (ropa naftowa, gaz ziemny), zaś przemysł przetwórczy jest bardzo mocno powiązany z Rosją, co w warunkach rozerwania się tradycyjnych więzi gospodarczych stawia go w tragicznej i niezbyt atrakcyjnej sytuacji. Oprócz tego znaczna część potencjalnie atrakcyjnych przedsiębiorstw została wyłączona z prywatyzacji.

Polityka prywatyzacyjna kolejnych białoruskich rządów była i jest prowadzona niezbyt dynamicznie. W odróżnieniu od innych krajów nigdy nie prowadzono masowej kampanii reklamowej, mającej przekonać społeczeństwo (zarówno załogi jak i resztę obywateli), że uczestniczyć w prywatyzacji się opłaca (choć zawsze istnieje wspomniane wyżej niebezpieczeństwo, że pewne obietnice pozostaną bez pokrycia).

Pomimo tego również w "dużej" prywatyzacji powstają powoli grupy interesów, zainteresowane w przekształceniach własnościowych. Są to przede wszystkim poszczególne

grupy bezpośrednio uwikłane w procesy prywatyzacyjne — załogi pracownicze, management prywatyzowanych przedsiębiorstw, urzędnicy itp. Od samego początku prywatyzacji w Białorusi występuje dość silna opcja "pracownicza", na której, tak jak w Rosji, korzysta głównie kadra menedżerska. Fakt, że ostatnio coraz więcej przedsiębiorstw przekształca się w spółki akcyjne, świadczy jednak o wzmocnieniu proprietaryzacyjnych grup interesów również spoza przedsiębiorstw.

Bibliografia

"Biełoruskij Rynok", 1994.

Ekonomiczeskaja politika w Biełarusi. Rieforma priedpriijatij i razwitije czastnogo siektora w Biełarusi (Polityka gospodarcza w Białorusi. Reforma przedsiębiorstw i rozwój sektora prywatnego w Białorusi), nieopublikowana notatka przygotowana przez ekspertów Rady Najwyższej Republiki Białoruś, Mińsk 1994.

Ekonomika Biełarusi w 1993 godu: wchożdienije w ekonomiczeskij krizis. Recessija i transformacii (Gospodarka Białorusi w 1993 roku: wejście w kryzys gospodarczy. Recesja i transformacje), Nacionalnyj Centr Stratigiczeskich Iniciatiw "Wostok-Zapad", Mińsk 1994.

Gosudarstwienaja (1) politika Riespubliki Biełarus' w 1993 godu: osnownyje paramietry (Polityka państwowa Republiki Białoruś w 1993 roku: podstawowe parametry), Nacionalnyj Centr Stratigiczeskich Iniciatiw "Wostok-Zapad", Mińsk 1994.

Gosudarstwienaja (2) programma priwatizacii (Państwowy program prywatyzacji) uchwalony 16 czerwca 1993 r., "Wiedomosti Wierchownogo Sowietu Riespubliki Biełarus'", nr 26, 1993.

"Nacyjanalnaja Ekanamicznaja Gazeta", 1994.

Pierieczėn priedpriijatij (objedinenij), organizacij i widow imuszczestwa, nie podleżaszczich razgosudarstwlienu i priwatizacii (Lista przedsiębiorstw (zjednoczeń), organizacji i rodzajów majątku nie podlegających odpaństwowieniu i prywatyzacji) uchwalony 16 czerwca 1993 r., "Wiedomosti Wierchownogo Sowietu Riespubliki Biełarus'" nr 26, 1993.

Położenije o poriadkie obmiena imiennych priwatizacionnych czekow "Żiljo" na czeki "Imuszczestwo" (Zarządzenie w sprawie trybu zamiany imiennych czeków prywatyzacyjnych "Mieszkanie" na czeki "Majątek").

Poriadok naczislenija imiennych priwatizacionnych czekow "Imuszczestwo" grażdanam Riespubliki Biełarus' (Tryb wydawania imiennych czeków prywatyzacyjnych "Majątek" obywatelom Republiki Białoruś).

Programma (1) nieotłożnych mier po wychodu iz ekonomiczeskogo krizisa (Program pilnych przedsięwzięć skierowanych na wyjście z kryzysu gospodarczego) uchwalona przez Radę Najwyższą we wrześniu 1994 r.

Programma (2) priwatizacii gosudarstwiennych objektow, nachodiaszczichsia w riespublikanskoj sobstwiennosti, na 1993 god (Program prywatyzacji obiektów państwowych będących

własnością państwa na 1993 rok) uchwalony 20 sierpnia 1993 r., "Wiedomosti Sowjeta Ministrow Rzespubliki Biełarus'" nr 8, 1993.

Recent Economic Developments, IMF, Minsk 1993.

Staff Report for the 1993 Article IV Consultation, IMF, Minsk 1993.

Zakon (1) Rzespubliki Biełarus' "O prawie sobstwiennosti na ziemi" (Ustawa Republiki Białoruś "O prawie własności ziemi") z dnia 16.06.1993.

Zakon (2) Rzespubliki Biełarus' "O razgosudarstwienii i priwatizacii gosudarstwiennoj sobstwiennosti w Rzespublikie Biełarus'" (Ustawa Republiki Białoruś "O odpaństwowieniu i prywatyzacji własności państwowej w Republice Białoruś") z dnia 19 stycznia 1993 r., "Zwiazda" 16.02.1993.

Zakon (3) Rzespubliki Biełarus' "Ob imiennych priwatizacionnych czekach Rzespublik Biełarus'" (Ustawa Respubliki Białoruś "O imiennych czekach prywatyzacyjnych Republiki Białoruś") z dnia 6 lipca 1993 r., "Zwiazda" 29.07.1993.

"Zwiazda", 1994.

TABELE

Tabela 1

Produkt krajowy brutto Białorusi w okresie 1991 r. – 1994 r. (procentowe zmiany PKB w stosunku do poprzedniego okresu i nominalnie w mld białoruskich rubli)

	1991 r.	1992 r.	1993 r.	1994 r.
PKB w %	-1,9	-9,6	-11,7	-17,1*
PKB nomin.	8,0	95,5	1262,0	21981,0

* porównując trzy pierwsze kwartały 1993 i 1994 r. spadek PKB wyniósł 26%

Tabela 2

Finanse publiczne Białorusi w okresie 1991 r. – 1994 r. (w procentach PKB)

	1991 r.	1992 r.	1993 r.	1994 r.*
Budżet centralny				
Dochody	38,5	30,9	28,6	29,6
Wydatki	36,5	32,9	33,0	32,2
Bilans	2,0	-2,0	- 4,4	- 2,6
Fundusze ubezpieczeniowe				
Dochody	10,6	12,9	8,6	6,6
Wydatki	9,0	14,4	8,6	5,4
Bilans	1,6	-1,5	0,0	1,2
Dochody sektora publicznego	47,5	43,3	43,6	36,6
Podatki	26,7	28,9	25,7	23,2
Podatek na zabezp. społeczne	9,0	8,0	6,5	5,1
Wydatki sektora publicznego	43,9	46,8	51,9	38,1
Płace	...	5,1	5,1	4,6
Subsydia	...	11,0	12,4	7,1
w tym na rolnictwo i ceny	...	8,7	11,6	...
Bilans sektora publicznego	3,6	-3,5	-8,3	-1,5

* dane wstępne

Źródło: oficjalne dane władz Białorusi i obliczenia własne.

Tabela 3

Agregaty monetarne, dane na koniec okresu, lata 1991 – 1994 (w mld białoruskich rubli)

	1991	1992				1993				1994			
	XII	III	VI	IX	XII	III	VI	IX	XII	III	VI	IX	XII
Szeroki pieniądz (M3)	6,8	9,6	12,1	18,5	32,4	63,0	122,0	209,8	341,6	725,4	1372,9	2788,2	6551,8
Pieniądz w obiegu (M0)	2,0	2,2	1,1	2,3	3,8	8,0	19,0	39,5	49,5	90,5	210,7	381,3	757,6
Depozyty rublowe	4,8	5,7	10,1	14,3	26,7	45,4	78,0	107,2	155,9	352,3	582,3	1144,2	2212,6
Depozyty na żądanie	3,0	3,8	7,7	11,2	22,5	38,5	57,4	84,5	126,2	298,1	452,0	869,0	1631,8
Aktywa zagraniczne netto	0,0	-1,5	-3,4	-6,6	-7,0	-6,1	5,5	-13,3	78,8	183,3	585,0	1013,5	2482,7
Kredyt krajowy netto	6,8	11,1	15,5	25,1	39,3	69,1	116,4	223,0	262,8	542,2	787,9	1774,7	4069,1
Kredyt dla gospodarki netto	2,4	5,5	13,9	27,4	40,6	69,7	118,5	205,3	288,5	627,4	1168,3	3052,1	5774,7
Kredyt dla przedsiębiorstw	2,3	5,4	13,6	26,7	39,1	67,3	113,6	174,0	217,3	423,9	754,1	1867,6	3059,7
Roszczenia netto w stosunku do sektora publicznego	0,0	0,0	0,0	0,0	4,6	-1,0	5,8	4,3	-26,3	33,2	-172,4	-685,9	-294,2
Bilans NBB													
Baza monetarna	3,0	3,5	2,5	5,2	12,6	19,5	50,5	64,5	88,8	243,7	355,5	709,4	1569,4
Rezerwy obowiązkowe	0,5	0,7	1,1	1,6	2,8	3,8	6,3	10,8	16,0	28,7	75,5	178,5	334,5
Depozyty banków komer.	0,6	0,7	0,3	1,3	0,1	8,1	24,9	13,4	22,8	122,7	67,3	144,8	454,1
Pieniądz w obiegu (M0)	2,0	2,2	1,1	2,3	3,8	8,0	19,0	39,5	49,5	90,5	210,7	381,3	757,6
Rezerwy zagraniczne netto	0,0	-1,5	-4,4	-8,3	-8,7	-15,9	-17,5	-59,6	-46,3	-86,7	-17,1	-235,9	39,4
w walutach wymiennalnych	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,4	0,8	-33,2	-38,8	-89,5	-37,0	-116,8	40,4
roszczenia w stos. do banków centralnych d. ZSRR	0,0	-1,5	-4,4	-8,3	-8,8	-16,4	-18,3	-26,4	-7,5	2,7	19,8	-119,1	-1,0
Kredyt krajowy netto NBB	3,0	5,1	6,9	13,5	21,3	35,5	68,1	124,0	135,1	330,5	372,6	945,3	1530,0
Kredyt dla przedsiębiorstw	0,0	0,004	0,005	0,013	0,13	0,37	0,21	0,45	3,2	4,2	8,6	5,6	12,7
Kredyt dla sektora publ. netto	0,11	0,09	0,5	0,8	4,0	4,9	18,2	23,1	10,0	148,8	121,9	45,4	59,9
Kredyt dla banków	1,0	2,8	6,5	15,7	19,2	28,2	49,3	68,2	88,2	117,8	180,7	700,3	1299,9

Źródło: Oficjalne dane władz Białorusi i obliczenia własne.

Ciąg dalszy tabeli 3

Procentowe zmiany agregatów monetarnych w stosunku do okresu poprzedniego, roczne stopy procentowe NBB oraz kurs brub do dolara USA

	1991	1992				1993				1994			
	XII	III	VI	IX	XII	III	VI	IX	XII	III	VI	IX	XII
Szeroki pieniądz (M3)	8,5	41,0	26,6	52,8	74,6	94,6	93,6	72,0	62,9	112,3	89,3	103,1	135,0
Baza monetarna	...	16,3	-30,5	110,0	144,0	55,0	159,0	27,6	37,7	174,6	48,0	99,5	121,2
Kredyt krajowy netto	8,2	62,8	40,0	62,1	56,6	75,6	68,5	91,5	17,8	106,3	45,9	125,2	129,3
Kredyt dla gospodarki netto	34,9	127,0	153,8	96,7	48,4	71,5	70,1	73,3	40,5	117,7	86,2	161,2	89,2
Kredyt krajowy netto NBB	...	65,9	35,7	96,5	58,2	66,6	91,9	82,2	8,9	144,7	12,8	153,7	61,3
Stopy procentowe NBB (roczne)													
podstaw. kredyt refinansowy*	...	20	20	30	30	60	...	...	210	210	210	300	300-480
specjalny kredyt refinansowy													
dokapitalizowanie przedsiębiorstw	...	...	...	14	14	14	14	14	14-60	14-60	14-60	14-60	14-60
indywidualni farmerzy	...	1	1	1	1	1	1	1-14	1-14	1-50	1-50	1-50	1-50
depozyty a vista Banku Oszcz.	...	13	13	20	20	20	20	60	60	60	60	60	60
Kurs brubla za \$1 w NBB**													
scentralizowany import	1	1	1	5	30	30	30	30	30	-	-	-	-
komercyjny/zunifikowany	0,17	10	10	15	15	85	...	...	...	1102	2551	4601	9848
średni rynkowy	13	15	14	24	51	87	191	380	698	1550	2750	5630	10600

* zmiany stawek kredytu refinansowego dla Banku Rolnego były zawsze opóźnione w stosunku do zmian podstawowych stawek kredytu refinansowego

** kurs na koniec okresu (przeliczony po dewaluacji brub w sierpniu 1994 r.)

Źródło: jak wyżej.

Tabela 4

Procentowe zmiany indeksu cen towarów i usług konsumpcyjnych (CPI) w stosunku do okresu poprzedniego

Rok	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1992	181,0	51,8	18,1	18,5	16,8	12,9	12,8	8,7	9,1	14,2	22,7	30,1
1993	14,8	19,7	28,1	24,7	19,6	26,3	23,2	25,1	36,0	44,6	43,2	45,5
1994	40,7	18,7	10,2	28,6	28,7	19,5	26,6	53,4	25,5	25,7	40,5	31,1

Źródło: Ministerstwo Statystyki Białorusi.

Tabela 5

Niektóre elementy bilansu płatniczego Białorusi w okresie 1992 r. - 1994 r. (w milionach dolarów USA).

	1992 r.			1993 r.			1994 r.		
	d. ZSRR	Inne kraje	Razem	d. ZSRR	Inne kraje	Razem	d. ZSRR	Inne kraje	Razem
Rachunek bieżący	-220,0	324,0	104,0	-243,0	-94,7	-337,7	-841,4	338,5	-502,9
Bilans handlowy	-224,0	310,0	86,0	-195,8	-79,7	-275,5	-893,2	418,2	-475,0
Eksport towarów	2467,0	1061,0	3528,0	2109,1	832,1	2941,2	1610,8	1039,4	2650,2
Import towarów	-2692,0	-751,0	-3443,0	-2304,9	-911,8	-3216,7	-2504,0	-621,2	-3125,2
Energia	-970,2	0,0	-970,2	-1373,0	0,0	-1373,0	-1701,2	0,0	-1701,2
Usługi	-25,0	-25,0	-50,0	-56,8	-74,0	-130,8	51,8	-135,9	-84,1
Transfery netto	30,0	39,0	69,0	9,6	59,0	68,6	0,1	56,2	56,2
Rachunek kapitałowy	242,0	-193,0	49,0	249,3	301,0	550,3	-8,4	152,8	161,2
Kapitał średnio i długoter.	0,0	181,0	181,0	67,2	253,0	320,2	-78,8	165,5	86,7
Inwestycje zagraniczne	0,0	7,0	7,0	0,0	18,0	18,0	0,1	9,9	10,0
Kapitał krótkoterminowy	0,0	-209,0	-209,0	182,1	30,0	212,1	87,0	-22,5	64,5
Barter netto	0,0	209,0	209,0	-107,8	22,3	-85,5	-32,4	-10,9	-43,3
Clearing netto	...	...	...	121,2	0,0	121,2	23,7	0,0	23,7
Zadłużenie między przedsiębior.	...	...	...	146,4	0,0	146,4	33,9	0,0	33,9
Całkowity bilans	22,0	131,0	153,0	-195,0	14,0	-181,4	-485,6	138,1	-347,5

Źródło: Oficjalne dane władz Białorusi i obliczenia własne.

Spis treści

I. Reformy gospodarcze Białorusi 1992 – 1994.	
Od rozpadu ZSRR do unii celnej z Rosją.....	3
1. Wstęp.....	3
2. Ogólna charakterystyka.....	3
3. Sektor rolny.....	5
4. Liberalizacja wewnętrzna.....	5
5. Ceny.....	6
6. Budżet i polityka fiskalna.....	7
6.1. Rok 1992.....	7
6.2. Rok 1993.....	8
6.3. Rok 1994.....	9
7. Polityka monetarna.....	9
7.1. Rok 1992.....	10
Kurs walutowy.....	12
7.2. Rok 1993.....	13
Kurs walutowy.....	14
7.3. Rok 1994.....	14
Kurs walutowy.....	15
8. Handel zagraniczny.....	15
8.1. Handel z państwami d. ZSRR.....	16
Rosja.....	16
8.2. Handel z państwami spoza d. ZSRR.....	18
9. Bilans płatniczy.....	19
10. Próby odbudowy strefy rublowej a unia celna.....	20
11. Podsumowanie.....	23
Bibliografia.....	24
II. Prywatyzacja w Białorusi.....	25
1. Początki prywatyzacji.....	25
2. Nowy etap prywatyzacji.....	26
2.1. Cele, obiekty i organy prywatyzacji.....	26
2.2. Prywatyzacja powszechna.....	27
2.3. Prywatyzacja odpłatna.....	28
2.4. Przebieg prywatyzacji.....	29
2.5. Prywatyzacja ziemi.....	30
2.6. Polityka prywatyzacyjna nowego kierownictwa Białorusi.....	30
3. Ocena przebiegu prywatyzacji — niektóre wnioski.....	31
Bibliografia.....	33
Tabele.....	35